

UTDANNINGS- OG
FORSKNINGSDEPARTEMENTET

Strategiplan

Likeverdige utdanning i praksis!

Strategi for bedre læring og større deltakelse av språklige minoriteter i barnehage, skole og utdanning 2004–2009

FORORD

Likeverdig utdanning i praksis! har vi kalt strategiplanen. Ikke *lik*, men *likeverdig*.

Dessverre har vi ikke likeverdig utdanning for alle. Det er store forskjeller mellom minoritets- og majoritetsspråklige. Gjennomgående kommer minoritetsspråklige, enten de er født og oppvokst i Norge eller har kommet hit senere, dårligere ut enn majoritetsspråklige, både med hensyn til deltakelse i og læringsutbytte av utdanningen. Hvorfor er det slik? I strategiplanen vil vi forklare bakgrunnen for dette og utforme tiltak som settes inn for å redusere forskjellene.

Målet er bedre læring og større deltakelse av språklige minoriteter i barnehage, skole og utdanning, dvs. en *likeverdig utdanning i praksis*.

Vi ønsker at flere minoritetsspråklige barn skal kunne norsk når de begynner på skolen.

Vi ønsker at gapet i skoleprestasjoner mellom minoritets- og majoritetsspråklige skal reduseres.

Vi ønsker at flere minoritetsspråklige skal fullføre videregående opplæring og høyere utdanning.

Vi ønsker at voksne minoritetsspråklige skal beherske norsk, slik at de kan inkluderes i arbeidslivet og hjelpe sine barn med skolegangen.

Mye kan gjøres ved holdningsendring og bevisstgjøring hos majoriteten, men også hos minoritetene. Norge er blitt et flerkulturelt samfunn, og vi har fått en flerkulturell skole. Har vi tatt konsekvensene av dette? Har vi lærebøker som reflekterer det? Er skolehverdagen preget av respekt og åpenhet overfor elever med ulik språklig, kulturell og religiøs bakgrunn? Møter elever og studenter kun lærere og forelesere med majoritetsbakgrunn? Hvordan kan vi sørge for at alle får likeverdig utdanning? Holdningsendring alene er ikke nok; vi trenger også økt kunnskap og handling.

Denne strategien gjelder én gruppe – minoritetsspråklige. Det er ikke uproblematisk. Det kan etterlate inntrykk av at minoritetsspråklige er en homogen gruppe, at minoritetsspråklige skal behandles likt, og at alle minoritetsspråklige har svake skoleprestasjoner. Slik er det ikke. Strategien søker å tegne et mer nyansert bilde og å sette inn målrettede tiltak som kan bedre situasjonen for de minoritetsspråklige som *ikke* deltar, og for dem som *ikke* har det læringsutbyttet vi ønsker.

Strategiplanen er blitt til gjennom et bredt samarbeid med ulike aktører. Utdannings- og forskningsdepartementet har samarbeidet tett med Barne- og familiedepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet i utarbeidelsen av strategien, og de har også ansvar for enkelte av tiltakene i strategien. I tillegg har mange bidratt med innspill og ideer på fagseminarer, i referansegruppen, på møter og besøk vi har gjort. Tusen takk til dere!

Jeg håper strategiplanen vil danne grunnlag for lokale handlingsplaner med tilsvarende målsettinger. Jeg mottar også gjerne tilbakemelding på innholdet, slik at vi stadig kan forbedre innsatsen på dette området.

Kristin Clemet

utdannings- og forskningsminister
Desember 2003

Nedenfor følger en kortfattet oppsummering av situasjonsbeskrivelsen og de viktigste tiltakene i Utdannings- og forskningsdepartementets strategiplan *Likeverdig utdanning i praksis! Strategi for bedre læring og større deltakelse av språklige minoriteter i barnehage, skole og utdanning 2004–2009*.

Situasjonsbeskrivelse

- Barn med minoritetsspråklig bakgrunn er underrepresentert i barnehagene, og de som går i barnehage, har i tillegg tilbrakt kortere tid der før de begynner på skolen enn majoritetsspråklige barn.
- Forskning viser at godt tilrettelagte tiltak for minoritetsspråklige barn i barnehage har positiv innvirkning på barnas skolestart.
- En bredt anlagt studie av elever i ungdomsskolen og videregående opplæring viser at 36 prosent av minoritetslevene presterer over det nasjonale gjennomsnittet, mot 49 prosent av majoritetslevene. Det er nesten dobbelt så mange minoritetsspråklige som majoritetsspråklige elever i det svakeste prestasjonssjiktet.
- Det flerkulturelle perspektivet er i liten grad ivaretatt i læreplaner og lærebøker.
- Det er stort mangel på kvalifiserte morsmåls lærere og tospråklige lærere i skolen. Mange av dem som arbeider som morsmåls lærere og tospråklige lærere i skolen i dag, mangler formell kompetanse og har ikke undervisning utover morsmålsopplæringen. Majoritetsspråklige lærere har svak kompetanse i å undervise minoritetsspråklige.
- Undersøkelser viser at minoritets elever er positivt innstilt til skolen, og at både foreldrene og elevene selv har høye utdanningsambisjoner.
- Det er ingen forskjeller i hvor stor andel av minoritets- og majoritetslevene på ungdomstrinnet og i videregående opplæring som er involvert i problematferd på skolen. Flere av minoritetslevene gruer seg imidlertid ofte til å gå på skolen, noe som til dels skyldes at de er mer utsatt for mobbing enn andre.
- En lavere andel minoritetsspråklige elever påbegynner videregående opplæring enn majoritets elever.
- Nyere undersøkelser viser at det fra 1994 til 2002 har skjedd en betydelig forbedring i progresjonen blant minoritetsspråklige elever i videregående opplæring, spesielt på allmennfag.
- Hjemmebakgrunn betyr mye for både majoritets- og minoritetsspråklige elevers faglige prestasjoner i skolen. Blant minoritetsspråklige elever viser det seg imidlertid at økonomiske forhold og tilgang til PC i hjemmet har størst innvirkning på skoleprestasjonene, mens foreldrenes utdanning og det kulturelle klimaet i familien har større betydning for majoritetsspråklige ungdommer.
- Ungdom med minoritetsspråklig bakgrunn er underrepresentert i norsk høyere utdanning.
- Rekrutteringsgrunnlaget er snevrere, bl.a. fordi færre i denne gruppen gjennomfører videregående opplæring enn majoriteten. Ungdom med minoritetsspråklig bakgrunn som fullfører videregående opplæring med studiekompetanse, har imidlertid tilnærmet like høy studietilbøyelighet som majoriteten.
- Voksne innvandrere skal få tilbud om opplæring i norsk med samfunnskunnskap. I en utvalgsundersøkelse opplyste 84 prosent at de hadde deltatt i norskopplæring og 41 prosent at de hadde fullført norskopplæring.
- Kvinner fullfører sjeldnere norskopplæringen enn menn, til tross for at flere kvinner enn menn påbegynner slik opplæring. Omfattende omsorgsoppgaver trekkes frem som en viktig årsak til frafall.

Mål og tiltak

Strategiplanen har fem hovedmål:

- bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder
- bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever
- øke andelen blant minoritetsspråklige elever og lærlinger som påbegynner og fullfører videregående opplæring
- øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning
- bedre norskerferdighetene til minoritetsspråklige voksne

Gjennom strategiplanen iverksettes en rekke tiltak. Strategien vektlegger en helhetlig strategi i opplæringen av språklige minoriteter fra barnehage til høyere utdanning. Gjennom en strategi der enkelttiltakene ses i sammenheng, vil en få størst effekt ut av det enkelte tiltak. Nedenfor oppsummeres noen av de viktigste tiltakene.

- Tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder (tiltak 1)
- Forslag om endring av opplæringsloven § 2-8 og friskoleloven § 3-5 for en mer fleksibel særskilt språkopplæring (tiltak 3)
- Utprøving av ulike modeller for særskilt språkopplæring (tiltak 4)
- Styrke det flerkulturelle perspektivet i læreplaner og læremidler (tiltak 13 og 14)
- Ulike tiltak knyttet til kompetanseutvikling: opprettelse av et nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (tiltak 34), stipendordning for minoritetsspråklige lærere uten formell kompetanse (tiltak 16), bevisstgjøring blant skolelederne (tiltak 35)
- Tiltak for å styrke samarbeidet mellom hjem og skole (tiltak 18 og 19)
- Forankring av opplæring for språklige minoriteter i skoleeierne og skolenes plandokumenter (tiltak 5).
- Erfaringsspredning gjennom en rekke tiltak: demonstrasjonsskoler (tiltak 6), årlige konferanser/seminarer (tiltak 36), nettbaserte tjenester (tiltak 37), eksempelsamling (tiltak 38)
- Tiltak med sikte på å bedre rekrutteringen til høyere utdanning, og bevisstgjøring av det flerkulturelle perspektivet i UH-sektoren (tiltak 26–28)
- Tiltak for voksne – rett og plikt til norskopplæring og introduksjonsprogrammet (tiltak 29–30)

Organisering og gjennomføring

Strategien skal bidra til et helhetlig perspektiv på innsatsen fra barnehage til høyskole og universitet, på enkelttiltakenes sammenheng med hverandre og bruken av ressurser og økonomi. For å oppnå dette må man involvere aktører fra alle deler av utdanningssystemet, foreldre, offentlige instanser og næringsliv. Strategiplanen skal gi resultater på en rekke områder, som til sammen skal bidra til å realisere de fem hovedmålene. En viktig del av satsingen blir å undersøke måloppnåelsen på de ulike områdene. På denne måten vil det være mulig å undersøke hva som virker og å identifisere god praksis.

Læringscenteret (LS) har et særlig ansvar for oppfølgingen av strategiplanen og for å se de ulike tiltakene i sammenheng. I dette arbeidet skal LS samarbeide tett med det nyopprettede Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO) ved Høgskolen i Oslo og VOX. Det skal utarbeides årlige statusrapporter som viser i hvilken grad det er gjort fremgang i forhold til hovedmålene i strategien. LS har hovedansvaret for denne rapporteringen.

INN H O L D

Forord	3
Faktaark	4
Kapittel 1 Innledning	9
En flerkulturell skole og utdanning	9
Språklige minoriteter – begrepsavklaring	10
Mål og målgruppe	11
Kapittel 2 Situasjonsbeskrivelse	13
Barnehagen	15
Grunnopplæringen	16
Høyere utdanning	24
Voksenopplæring	28
Opplæring for språklige minoriteter i Sverige og Danmark	31
Kapittel 3 Mål for strategiplanen	33
Mål	33
Delmål	33
Kapittel 4 Tiltak	35
<i>Mål 1: Bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder</i>	35
<i>Mål 2: Tiltak for å bedre skoleprestasjonene til språklige minoritets elever</i>	36
Tiltak for å bedre språkopplæringen i skolen	36
Tiltak for å øke rekrutteringen av tospråklige lærere	40
Tiltak for å styrke samarbeidet mellom hjem og skole	40
Tiltak for å bedre læringsmiljøet og arbeidet mot rasisme og diskriminering	41
<i>Mål 3: Tiltak for å øke andelen blant minoritetsspråklige elever og lærlinger som påbegynner og fullfører videregående opplæring</i>	42
Tiltak for å øke kompetansen i veiledning av minoritetsspråklige	42
Tiltak for å bedre overgangen til norsk skole for dem som kommer til landet i løpet av skolegangen	43
<i>Mål 4: Tiltak for å øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning</i>	44
Tiltak for å øke rekrutteringen av elever med minoritetsbakgrunn til høyere utdanning, spesielt til lærerutdanningene	44
<i>Mål 5: Tiltak knyttet til å bedre norskferdighetene til minoritetsspråklige voksne</i>	45
Tiltak knyttet til erfaringsspredning	47
Kapittel 5 Organisering og gjennomføring	49
<i>Mål 1: Bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder</i>	49
<i>Mål 2: Bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever</i>	49
<i>Mål 2: Øke andelen blant minoritetsspråklige elever og lærlinger som påbegynner og fullfører videregående opplæring</i>	50
<i>Mål 4: Øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning</i>	50
<i>Mål 5: Bedre norskferdighetene til minoritetsspråklige voksne</i>	50
Litteraturliste	55
Vedlegg 1 Oversikt over forkortelser	57
Vedlegg 2 Oversikt – planer, nettsteder, tiltak og prosjekter	58
Vedlegg 3 Kontaktinstanser	64

Innledning

Læring er det sentrale mål for skole og opplæring. Opplæringen skal tilrettelegges slik at den enkelte får utviklet sine evner og dekket sine behov for tilpasset opplæring. Målet er å kvalifisere barn, unge og voksne til kunnskapsrike, selvstendige og aktive borgere i samfunnet. Opplæringen skal gi faglig og sosial kompetanse og formidle verdier som demokrati, toleranse, likestilling og internasjonalt medansvar. Flere undersøkelser den siste tiden har vist at Norge har en stor utfordring knyttet til å gi elever, lærlinger og voksne med minoritetsbakgrunn god opplæring.

Både nasjonale og internasjonale undersøkelser viser betydelige forskjeller mellom elever med minoritets- og elever med majoritetsbakgrunn når det gjelder læringsutbytte i grunnopplæringen i Norge. Det viser seg også at færre unge med minoritetsbakgrunn påbegynner og fullfører videregående opplæring og høyere utdanning enn hva tilfellet er blant majoritetslevene. Mange voksne innvandrere avbryter norskopplæringen, og de har ofte større problemer enn majoriteten på arbeidsmarkedet. Forskning viser imidlertid at elever med minoritetsbakgrunn i like stor grad som majoritetspråklige elever går videre til høyere utdanning dersom de fullfører videregående skole. Som det vil fremgå av situasjonsbeskrivelsen i kapittel 2, kan en rekke av de forholdene det er behov for å gjøre noe med, spores tilbake til grunnopplæringen. Det er derfor viktig å satse spesielt på grunnopplæringen og å sørge for en opplæring med høy kvalitet.

En flerkulturell skole og utdanning

Vi snakker i dag om at Norge er blitt et flerkulturelt samfunn, og at vi har fått en flerkulturell skole. Ofte brukes begrepet det flerkulturelle perspektivet. Hva menes egentlig? Betyr det at vi har flere kulturer som lever side om side, eller betyr det at ulike kulturer er vevd sammen på forskjellige måter? Ofte brukes pronomenformer som *vi*, *de*, *oss* og *dem*, og det fremstilles som flertallet i befolkningen representerer én kultur og innvandrere en annen. Har alle som er født og oppvokst i Norge med norske foreldre en felles norsk kultur og levemåte?

Departementet mener det *ikke* er slik at vi har en flerkulturell skole bare fordi det går elever med ulike etnisk bakgrunn der. Departementet mener en flerkulturell skole er kjennetegnet ved et personale som ser på det kulturelle og språklige mangfoldet blant elever, foreldre og lærere som normalt tilstand og bygger på dette i sin skoleutvikling.

De voksne i skolen ivaretar elevenes rett til å være annerledes – deres forskjellighet – i fellesskapet. Den flerkulturelle skolen inkluderer tiltak som imøtekommer minoritetslevenes behov for tilrettelegging i skolens ordinære virksomhet. I en flerkulturell skole er det rom for alle – og man benytter ikke begreper som *vi* og *de* som kunstige barrierer mellom majoritets- og minoritetslever.

En flerkulturell skole og utdanning er inkluderende og bygger på likeverd. Forskjellene i kulturell, språklig og religiøs bakgrunn skaper mangfold. Mye i dette mangfoldet er et *ønsket* mangfold og gir store muligheter. Strategiplanen tar utgangspunkt i de uønskede sidene ved mangfoldet, nemlig at minoritetspråklige gjennomgående har lavere deltakelse og dårligere læringsutbytte. Gjennom strategiplanen søker departementet å skape grobunn for en *reell* flerkulturell og likeverdig skole og utdanning for alle.

Tabell 1.1: Innvandrerbefolkningens andel av befolkningen totalt for ulike aldersgrupper, samt andeler etter region. 2003.
Kilde: SSB

Alder	Sum	Fra Norden	Fra Vest-Europa ellers, unntatt Tyrkia	Fra Øst-Europa	Fra Nord-Amerika, Oseania	Fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, Tyrkia
0-9 år	7,6 %	0,5 %	0,3 %	1,1 %	0,1 %	5,6 %
10-19 år	7,2 %	0,5 %	0,3 %	1,4 %	0,1 %	5,0 %
20-29 år	13,1 %	4,5 %	0,7 %	1,8 %	0,2 %	6,0 %
30-39 år	10,1 %	1,6 %	1,1 %	1,5 %	0,3 %	5,7 %
40-49 år	8,3 %	1,5 %	1,0 %	1,4 %	0,3 %	4,1 %
50-59 år	5,6 %	1,5 %	1,1 %	0,8 %	0,2 %	1,9 %
60 og eldre	3,5 %	1,2 %	0,8 %	0,5 %	0,3 %	0,7 %

Språklige minoriteter – begrepsavklaring

Det finnes ulike måter å definere etniske og språklige minoriteter på. Avgrensningen av hvem som skal regnes som minoritetsspråklig eller innvandrer, vil avhenge av formålet med definisjonen. Både i internasjonale og nasjonale undersøkelser er det vanlig å definere minoritetsspråklige elever ut fra bakgrunnskjennetegn som elevens fødested, foreldrenes fødested eller språk som snakkes hjemme, for å kunne sammenligne minoritets- og majoritets elever og for å finne årsaker til forskjeller internt i gruppen. Statistisk sentralbyrå (SSB) avgrensner og definerer innvandrerbefolkningen som førstegenerasjonsinnvandrere og barn født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (SSB 2002).

I grunnopplæringen brukes begrepet *elever fra språklige minoriteter*. Denne definisjonen er basert på elever som i kortere eller lengre tid har behov for særskilt tilrettelagt norskopplæring, og inkluderer ikke hele innvandrerbefolkningen, slik SSBs definisjon gjør.

I visse sammenhenger kan det være hensiktsmessig å få kjennskap til skolesituasjonen for en bredere gruppe elever enn bare elever med behov for tilrettede språklige tiltak. I tiltaksplanen brukes begrepet *språklig minoritet* om elever i grunnopplæringen som ikke har norsk eller samisk som morsmål (første-språk), og voksne som ikke har dansk, norsk, samisk eller svensk som morsmål, som har behov for ekstra språkopplæring¹.

Innvandrerbefolkningen, slik SSB definerer den, har økt fra å utgjøre 1,5 prosent av befolkningen i 1970 til 7,3 prosent av befolkningen i 2003. Ovenfor gjengis en tabell over hvor stor andel innvandrerbefolkningen utgjør av befolkningen i ulike aldersgrupper, samt hvilke regioner innvandrerbefolkningen har bakgrunn fra.

Vi ser at innvandrerbefolkningen utgjør 7,2 prosent av befolkningen i aldersgruppen 10–19 år, og hele 13,1 prosent av aldersgruppen 20–29 år. Når det gjelder den sistnevnte aldersgruppen, ser vi at andelen innvandrere fra Norden er svært høy.

¹ Begrepet *språklige minoriteter* omfatter heller ikke nasjonale minoriteter som kvener, tater eller enkelte andre grupper, eller urfolk som samer. Strategiplanen omfatter derfor ikke spørsmål knyttet til disse gruppene.

Mål og målgruppe

Utdannings- og forskningsdepartementet har iverksatt og vil i tida fremover iverksette en rekke tiltak for å heve kvaliteten i både grunnsopplæring og høyere utdanning. Tiltakene retter seg mot *alle* og skal også virke positivt for språklige minoriteter. Det er likevel behov for en særlig innsats for å bedre læringsutbyttet for denne gruppen og øke deltakingen blant språklige minoriteter i barnehage, skole og utdanning. For å sikre dette, iverksettes det gjennom planen tiltak knyttet til fem hovedmålsettinger. Disse målene er å

- bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder
- bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever
- øke andelen blant minoritetsspråklige elever og lærlinger som påbegynner og fullfører videregående opplæring
- øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning
- bedre norsksferdighetene til minoritetsspråklige voksne.

Målgruppen for tiltakene i planen er minoritetsspråklige barn i førskolealder, språklige minoritetslever, lærlinger og voksne som i dag ikke har det læringsutbytte og sosiale utbytte av opplæringen som de overordnede målsettingene for norsk utdanningspolitikk tilsier.

Planen er derfor innrettet på de utfordringene denne gruppen står overfor. Det er imidlertid viktig å understreke at det er minst like store variasjoner i læringsutbytte blant språklige minoriteter som det er blant majoritetslever.

Planen er forpliktende for beslutningstakere og ansvarlige på alle nivåer, fra departement til den enkelte lærer. Tiltakene i planen skal følges opp av departementet, universitetene og høyskolene, voksenopplæringsinstitusjonene, fylkesmennene, skoleeierne, rektorene og lærerne på alle nivåer, samt barnehageeierne, og skal bidra til et helhetlig perspektiv på innsatsen fra barnehage til høyskole og forskning. Det er viktig at enkelttiltakene ses i sammenheng og tilrettelegges når det gjelder økonomi og ressursbruk, og at resultatene av tiltakene følges opp. For å oppnå dette må aktører fra alle deler av utdanningssystemet involveres og ansvarliggjøres. Foreldrene har hovedansvaret for opplæringen av sine barn, og bevisstgjøring om denne rollen fremheves i planen.

Regjeringen planlegger å legge frem en stortingsmelding i 2004 om det flerkulturelle Norge, og utarbeidelsen av strategiplanen har foregått parallelt med det forberedende arbeidet med denne stortingsmeldingen. Utdannings- og forskningsdepartementet skal våren 2004 legge frem en stortingsmelding som blant annet er en oppfølging av NOU 2003:16 *I første rekke*.

Forsterket kvalitet i en grunnsopplæring for alle, og strategiplanen må ses i sammenheng med denne. Videre finnes en rekke handlingsplaner og strategier som er relevante for strategiplanen². Planen gjelder fra og med 2003 til og med 2008, men skal revideres underveis i planperioden, etter hvert som vi får erfaring med hvordan tiltakene virker. Konkrete resultater skal rapporteres og offentliggjøres årlig, bl.a. gjennom tilstandsrapporteringen og Skoleporten³, som iverksettes våren 2004. Kommunene oppfordres til tilsvarende rapportering om resultater av lokale planer.

² Se vedlegg 2 for andre relevante planer.

³ Skoleporten.no er et offentlig nettsted for kvalitetsvurdering og kvalitetsutvikling i grunnskole og videregående opplæring. For mer om Skoleporten, se www.skoleporten.no

Situasjonsbeskrivelse

I dette kapitlet redegjøres det for de ordningene som gjelder opplæring av språklige minoriteter. Beskrivelsen er delt opp i egne underavsnitt som omhandler barnehage, grunnopplæring⁴, høyere utdanning og voksenopplæring. Gjennom forskning belyses sider ved opplæringen som i dag fremstår som særlige utfordringer, og det vises til hvilke tiltak som skal settes i verk for å styrke de ulike sidene ved opplæringen.

Norsk forskning om språklige minoriteter i grunnopplæringen har ofte vært opptatt av hvilken sammenheng det er mellom elevenes bakgrunn og deres læringsresultater. Det finnes langt mindre forskning som undersøker hvordan skolens innhold og organisering påvirker læringsresultatene. Vi vet for lite om hvilke opplæringsmodeller som gir de beste resultatene for minoritetsspråklige elever, og et viktig tiltak i planen er å øke kunnskapen på dette området.

Britiske myndigheter har nylig lagt frem en plan for å heve minoritets elevenes prestasjoner⁵. I planen konkluderes det med at skoler som lykkes med å gi minoritets elever godt læringsutbytte, kjennetegnes av

- sterkt lederskap. Skolens ledelse har en effektiv strategi, som gjennomføres i hele skolen;
- høye forventninger til elevene fra både lærere og foreldre;
- effektiv undervisning og læring. Timene er effektivt planlagt og gjennomført, og det gis støtte til tospråklige elever. Lærerne reflekterer også kulturer og identiteter i lokalsamfunnet gjennom undervisningen;
- en gjennomgående atmosfære ved skolene preget av respekt, med klar holdning mot rasisme, mobbing og dårlig oppførsel. Søkelyset settes på forebygging;
- foreldreinvolvering. Både foreldre og lokalsamfunn oppfordres til å ta del i skolens liv og utvikling.

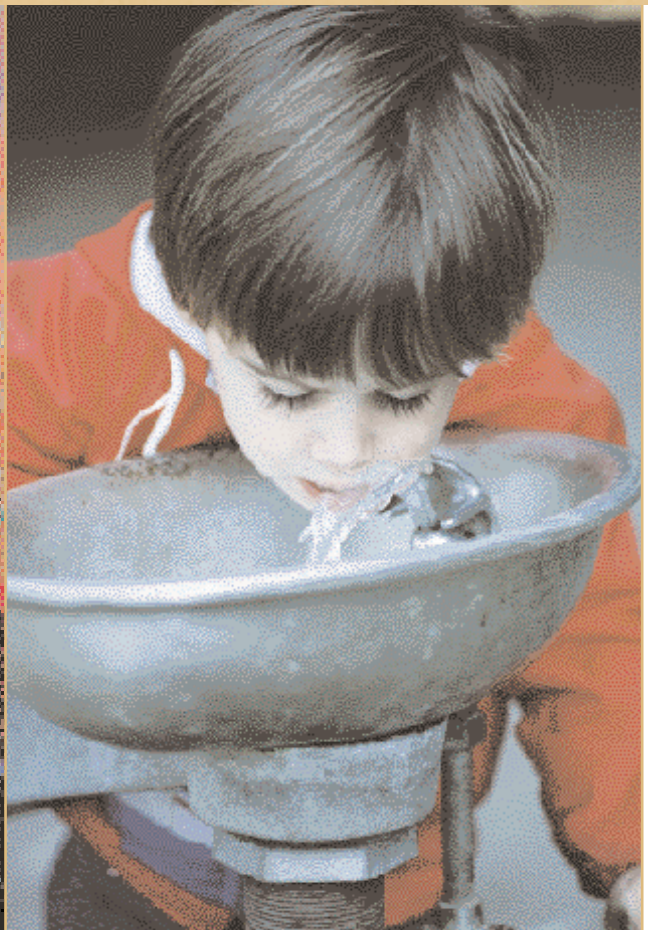
Dette er faktorer som også gjelder i Norge. Skoleeierne har et særlig ansvar for å sikre at disse faktorene samlet sett er til stede i læringsmiljøet. Det

er grunn til å vektlegge både klimaet på skolene og kompetansen hos skoleledere og lærere til å organisere opplæringsaktivitetene på en slik måte at også elever fra språklige minoriteter oppnår godt læringsutbytte. Dette gjøres gjennom en inkluderende undervisningspraksis og ved å ha høye forventninger til elevene. Flere prosjekter i evalueringen av Reform 97 bekrefter at det forekommer at lærere senker forventningene til elevene basert på inntrykk av deres sosiale bakgrunn. Særlig minoritetsspråklige elever blir skadelidende av slike kategoriseringer. Øzerk (2003) finner at lærerne ønsket det beste for disse elevene, men de signaliserte likevel på en eller annen måte at ikke alle minoritets elever har mulighet for å lykkes i skolen. Slike holdninger kan bunne i manglende kompetanse i å undervise i flerkulturelle skoler.

I 2000 opprettet departementet *Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen* (SEFS) ved Høgskolen i Oslo for å bidra til kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen i henhold til opplæringslov, forskrifter og læreplaner. SEFS arbeider med etterutdanning, nettverksbygging, rådgivning og vei-

⁴ Begrepet grunnopplæringen omfatter vanligvis også grunnleggende opplæring innenfor voksenopplæringen. I kap. 2 er imidlertid voksenopplæringen skilt ut som et eget punkt.

⁵ http://www.standards.dfes.gov.uk/ethnicminorities/raising_achievement/whats_new/?template=C&art_id=595

ledning, samt informasjon og dokumentasjon. Departementet mener det er behov for ytterligere kompetanseutvikling for lærere og skoleledere på dette feltet. Departementet mener derfor at det flerkulturelle perspektivet må inkluderes i den lederopplæringen som skjer i skoleverket, jf. tiltak 35. SEFS har i dag mandat for å arbeide med grunnskole og videregående opplæring. Departementet mener det er behov for et senter med et videre mandat, som også inkluderer kompetanseutvikling for de gruppene som arbeider med minoritetsspråklige i førskolealder, høyere utdanning og voksenopplæring. Departementet vil derfor opprette et nytt nasjonalt senter ved Høgskolen i Oslo som får som hovedoppgave å drive kompetanseutvikling, jf. tiltak 34. Senteret må samarbeide tett med Læringssenteret og VOX, som fortsatt vil ha hovedansvaret for utviklingsarbeid som gjelder denne gruppen. Departementet ønsker sterkere oppmerksomhet om erfaringsspredning av gode eksempler, og vil bidra til dette bl.a. gjennom ordningen med demonstrasjonsskoler, videreutvikling av nettstedet for språklige minoriteter og årlige konferanser/seminarer i strategiplanens virketid, jf. tiltak 6, 36, 37, 38 og 39.

Barnehagen

I 2002 var det omtrent 33000 minoritetsspråklige barn i førskolealder fra 1 til 5 år. Det store flertallet av disse hadde foreldre fra ikke-vestlige land. Om lag 33 prosent av alle minoritetsspråklige barn i denne aldersgruppen gikk i barnehage i 2002. Tilsvarende tall for alle barn i aldersgruppen er 66 prosent. Barn med minoritetsspråklig bakgrunn er underrepresentert i barnehagene, og de som går i barnehage, har i tillegg tilbrakt kortere tid der før de begynner på skolen enn majoritetsspråklige barn.

Forskning viser at godt tilrettelagte tiltak for minoritetsspråklige barn i barnehagen har positiv innvirkning på barnas skolestart. Forsøket med gratis korttidsplass i barnehage for alle 4- og 5-åringer i bydel Gamle Oslo har ført til bedre språkutvikling og integrering av minoritetsspråklige barn og deres familier i forsøksperioden (Nergård 2003). Samarbeid mellom tjenestene i kommunen, som helsestasjon, barnehage, skole og norskopplæring for foreldre, er en avgjørende faktor for å kunne gi minoritetsspråklige barn et godt og helhetlig tilbud. Ulike typer korttidsbarnehager og åpen barnehage er tilbud som ser ut til å være spesielt populære blant familier med minoritetsspråklig bakgrunn. Videre er informasjon om de tilbudene som finnes, av stor betydning for deltakelsen.

Det er et mål å øke deltakelsen av minoritetsspråklige barn i barnehagen og å tilrettelegge for gode tiltak. Barnehagen er den viktigste integrerings- og språkoppplæringsarenaen for minoritetsspråklige barn i førskolealder. Dette krever god kompetanse blant de ansatte når det gjelder flerkulturell kompetanse og tospråklig opplæring. Barnehageloven regulerer ikke tilrettelegging av tilbud og/eller opptak i barnehage for minoritetsspråklige barn. Rammepplanen for barnehagen, som er en forskrift til loven, vektlegger imidlertid nødvendigheten av "...målrettede språkopplæringsopplegg i barnehagen som bygger på observasjoner av deres individuelle språknivå og behov", for at de skal lære norsk.

Det gis tilskudd til tospråklig assistanse i barnehage, som har som formål å bidra til å legge forholdene til rette slik at barnehagene kan gi barna et godt og utviklende tilbud. Tilskuddsordningen er foreslått avvirket fra 1. august 2004. Dette skyldes at tilskuddsordningen har vært for lite fleksibel for lokale variasjoner og behov. I tillegg har tilskuddet nådd en for liten andel av målgruppen: kun 38 prosent av de minoritetsspråklige barna i barnehage fikk tospråklig assistanse i 2002. Til sammenlikning fikk 53 prosent tospråklige assistanse i 1997. I Barne- og familiedepartementets budsjettproposisjon for 2004 er det foreslått en ny tilskuddsordning for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder, som er mer målrettet og fleksibel, jf. tiltak 1. Gjennom den nye tilskuddsordningen stilles kommunene friere med hensyn til *hvordan* og *hvor* de vil tilby språkstimuleringen. Et delmål med ordningen vil være å øke deltakelsen av minoritetsspråklige barn i barnehagen, fordi barnehagen er en god integrerings- og språkopplæringsarena. Et annet delmål er å stimulere kommunene til å utforme et helhetlig tjenestetilbud, der barnehage, helsestasjon, skole og norskopplæring for foreldre ses i sammenheng.

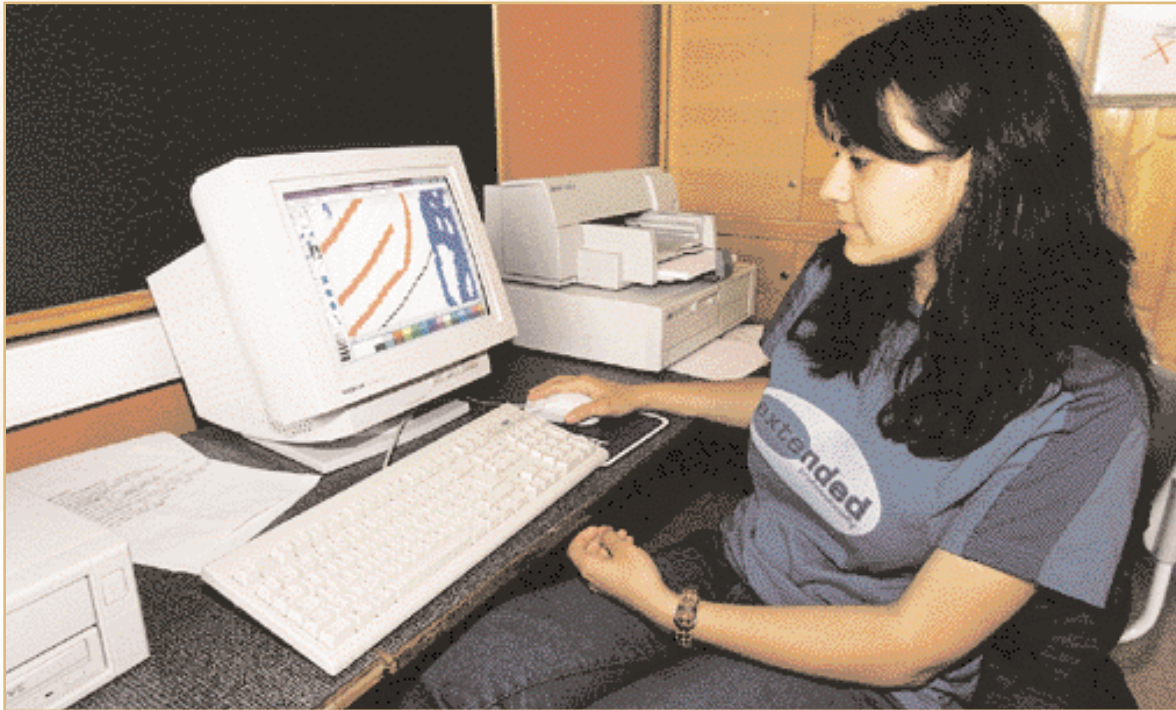

Kommunene har plikt til å gi elever i grunnskolen med annet morsmål enn norsk og samisk nødvendig morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring og særskilt norskopplæring inntil de har tilstrekkelige kunnskaper i norsk til å følge den vanlige opplæringen, jf. opplæringsloven § 2-8. Elever som fyller disse vilkårene, har rett til alle tre typer opplæring under forutsetning av at det er egnet undervisningspersonale i kommunen. Når det ikke finnes egnet undervisningspersonale, skal kommunen så langt som mulig legge til rette for annen opplæring tilpasset elevenes forutsetninger. Når eleven har tilstrekkelige kunnskaper i norsk til å følge den vanlige opplæringen, opphører rettighetene etter bestemmelsen.

Morsmålsopplæring kommer i tillegg til den vanlige undervisningen og kan legges til en annen skole enn den skolen eleven til vanlig går på. Tospråklig fagopplæring og særskilt norskopplæring skal tilbys ved den skolen der eleven til vanlig går. Eleven har ikke plikt til å motta særskilt opplæring etter opplæringsloven § 2-8. Når kommunen tar stilling til hvilke rettigheter en elev skal ha etter opplæringsloven § 2-8, er det et enkeltvedtak etter forvaltningsloven § 2. For å avgjøre om en elev har rett til særskilt språkopplæring etter opplæringsloven § 2-8, må det avklares om eleven har tilstrekkelige kunnskaper i norsk til å følge den vanlige opplæringen. Det er ikke fastsatt kriterier i § 2-8 om hva som er "tilstrekkelige kunnskaper i norsk". Det må derfor foretas en skjønnsmessig, lærerbasert vurdering av når eleven har oppnådd tilstrekkelige kunnskaper.

Elever ved grunnskoler som er godkjent etter friskoleloven har, på samme vilkår som etter opplæringsloven § 2-8, tilsvarende rett til nødvendig morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring og særskilt norskopplæring, jf. friskoleloven § 3-5.

Det er gitt forskrifter om læreplan for opplæring i norsk som andrespråk for språklige minoriteter, jf. forskrift til opplæringsloven § 1-1 femte ledd. Det er også utarbeidet læreplan i morsmål for 1.-7. klasse og læreplan for tilvalg morsmål fordypning på ungdomstrinnet. Staten gir tilskudd til særskilt norskopplæring, morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring. Tilskuddet gis etter en sats per underviste time. I 2003 er det bevilget ca. 663 millioner kroner til dette formålet. Det forutsettes kommunal medfinansiering av opplæringen.

Ungdom som har fullført grunnskolen eller tilsvarende opplæring, har rett til tre års heltids videregående opplæring, jf. opplæringsloven § 3-1. Med "tilsvarende opplæring" menes utdanning tilsvarende norsk grunnskole. Det betyr at ungdom som har dokumentasjon for fullført grunnskole i hjemlandet, eller som kan sannsynliggjøre dette, har rett til inntak i videregående opplæring. Det er et vilkår for inntak til videregående opplæring at søkeren har lovlig opphold i landet. Mindreårige asylsøkere kan tas inn mens de venter på vedtak om oppholdstillatelse, men de har ikke rett til å fullføre skoleåret ved avslag.

Fylkeskommunen har ansvaret for å oppfylle retten til videregående opplæring og for at den enkelte elev får et best mulig tilpasset opplæringstilbud. Minoritetsspråklige elever som har behov for språkopplæring for å få tilfredsstillende utbytte av opplæringstilbudet i videregående opplæring, har rett til slik opplæring med hjemmel i reglene om spesialundervisning, jf. kapittel 5 i opplæringsloven. Staten gir tilskudd til ekstra opplæring av språklige minoriteter på videregående nivå. I 2003 er ca. 26 mill. kroner øremerket til dette formålet. Tilskuddsmottakerne er fylkeskommunale og private skoleeiere, samt statlige videregående skoler. Formålet med ordningen er å stimulere skoleeiere til å gi ekstra språkopplæring til språklige minoriteter. Tilskuddet kan nyttes til støtteundervisning i norsk, i morsmål og i engelsk. Undervisningen kan gjennomføres på norsk og på morsmål. Undervisningen kan for eksempel gjennomføres i et tolærersystem, i egne grupper eller klasser eller som egne innføringskurs.

Språkopplæring

Tall fra Grunnskolens informasjonssystem, GSI, viser at 33 181 elever i skoleåret 2002/03 deltar i særskilt norskopplæring i kommunale grunnskoler. Norsk som andrespråk eller særskilt norskopplæring omfatter både undervisning gitt etter læreplanene for norsk som andrespråk og andre tilbud om opplæring i norsk for elever fra språklige minoriteter. Dette utgjør om lag 5,5 prosent av det samlede elevtallet i grunnskolen. En tredjedel av alle elevene som deltar i særskilt norskopplæring, er bosatt i Oslo. Som det fremgår av figur 3.1, er andelen som deltar i særskilt norskundervisning, høyest på de laveste årstrinnene.

Det er langt færre som deltar i morsmålsundervisning og/eller tospråklig fagopplæring. Utdanningsstatistikk fra SSB viser at rundt 3,1 prosent av alle elevene deltar i opplæring i morsmål og/eller fagopplæring på morsmål. Det er store fylkesvise forskjeller i både antallet elever som deltar i særskilt tilrettelagt norskundervisning i fylkene, og i bruken av andre virkemidler for å bedre elevenes norskerferdigheter.

Norsk som andrespråk er et alternativt fag til norsk som morsmål. Faget benyttes av språklige minoriteter inntil de kan norsk godt nok til å ha utbytte av vanlig opplæring. Det er egne læreplaner i norsk som andrespråk i grunnskole og i videregående opplæring. Planene har samme status som norsk som morsmål i begge skoleslag. Ved inntak til videregående opplæring er karakteren i norsk som andrespråk likeverdig med karakter i norsk som morsmål. I videregående opplæring gir læreplanen i norsk som andrespråk generell studiekompetanse på linje med norsk som morsmål. Norsk som andrespråk er ikke et annet språk enn norsk. Det skal heller ikke være "lett norsk" eller norsk på et lavere språklig nivå enn norsk som morsmål. Det som skiller fagene, er de metodene som brukes i innlæringen, og til en viss grad det stoffet som velges. Denne forskjellen er begrunnet i de ulike forutsetningene elevene har. Når eleven vurderes til eksamen, er kravet til språklig nivå i norsk som andrespråk det samme som kravet til språklig nivå i norsk som morsmål.

Departementet har fått signaler om at praktiseringen av faget norsk som andrespråk ikke er like god overalt. Det har vært pekt på at elever blir satt automatisk på faget fordi de har et utenlandslignende navn, at elever går for lenge på norsk som andrespråk, og at all undervisning skjer i egne grupper atskilt fra de elevene som har norsk som morsmål. Departementet mener det er behov for å se nærmere på praktiseringen av faget både når det gjelder ressursbruk, organisering og rapportering, samt å bedre statistikkgrunnla-

get, jf. tiltak 11. Departementet mener det er viktig at undervisningen i norsk som andrespråk og norsk som morsmål blir sett i sammenheng, og at det ikke er permanent organisering med atskilte grupper. Lærings-senteret vil videreutvikle kartleggingsverktøy for å hjelpe skolene i å vurdere når elevene er i stand til å følge vanlig opplæring.

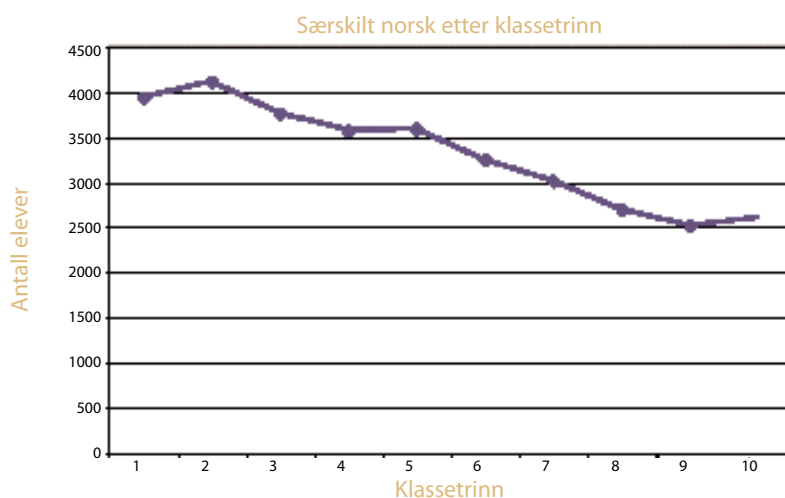
Et spørsmål som har gått igjen i debatten om læringsresultater blant språklige minoriteter, er om morsmålsopplæring, inkludert lese- og skriveopplæring på morsmålet, har gunstig virkning for læringsresultatene. Flere utenlandske studier viser at minoritetsspråklige elever som har fått undervisning i og på morsmålet i kombinasjon med meningsfull andrespråksopplæring, har godt utviklingsforløp over tid. Formell og kvalitativt god opplæring i og på morsmålet er den faktoren som klart er relatert til akademisk suksess (Thomas og Collier 2002).

Skogen et. al. (2003) viser i en studie av inkluderingssideen i Reform 97 at opplæring i morsmål for minoritetsspråklige elever hovedsakelig foregår i egne, små grupper, noen ganger på tvers av klassetrinn. Timene er ofte lagt etter at de andre timene for dagen er slutt, slik forskriften angir. I noen grad foregår det morsmålsstøttet fagopplæring (tospråklig fagopplæring), der både klasselæreren og morsmållæreren er til stede i klassen. Flere lærere i undersøkelsen Skogen et. al. gjennomførte, gir likevel uttrykk for at undervisningen i og på morsmål ikke gir tilfredsstillende utbytte for elevene. Det var ikke vanlig at morsmållæreren og fagets lærer var sammen om planleggingen av timene.

En analyse av elever i Osloskolen (Bakken 2003b) viser at minoritetsspråklige elever som både har gått i norsk barnehage og hatt morsmålsundervisning på småskole- og mellomtrinnet, oppnår bedre resultater enn andre. Blant de elevene som både har gått i norsk barnehage og har hatt morsmålsundervisning i 4–6 år, oppgir 42 prosent karakterer som ligger over grensen for godt prestasjonsnivå⁶. Blant de elevene som har hatt like mye morsmålsundervisning, men som ikke har gått i norsk barnehage, har bare 22 prosent høyt prestasjonsnivå, mens 31 prosent av de elevene som har gått i norsk barnehage, men ikke hatt morsmålsundervisning har godt prestasjonsnivå.

Dette tyder på at barnehagedeltaking kan være en vesentlig faktor i barnas norskspråklige utvikling, slik også Øzerk (1992) og Nielsen (1997) har poengtert. Gjennom tiltaksplanen skal det iverksettes flere tiltak for å bedre minoritetsspråklige barns språkerferdigheter i førskolealderen, jf. tiltak 1 og 2.

6 Godt prestasjonsnivå er definert som de 40 prosent beste i hele utvalget.

Figur 3.1: Antall elever som deltar i særskilt norskundervisning, herunder norsk som andrespråk, etter klassetrinn. Hele landet. Kilde: GSI

Departementet har mottatt henvendelser om at dagens regulering i opplæringsloven § 2-8 som sier at "Kommunen skal gi elever i grunnskolen med annen morsmål enn norsk og samisk nødvendig morsmåloppføring, tospråklig fagopplæring og særskilt norskopplæring til dei har tilstrekkelege kunnskapar i norsk til å følgje den vanlege opplæringa i skolen", er vanskelig å gjennomføre i praksis. Lovbestemmelsen sier at kommunen har plikt til å gi både morsmåloppføring, tospråklig fagopplæring og særskilt norskopplæring. Dette er vanskelig å gjennomføre, fordi det ofte er svært vanskelig å skaffe kompetente morsmåls lærere og tospråklige lærere. Dette er et problem i kommuner med svært få minoritetsspråklige elever, og det er et problem i store kommuner som Oslo, der det er elever med mange ulike språk i den enkelte klasse. Departementet har også mottatt henvendelser, fra rektorer og andre, som hevder at dagens lovverk er svært rigid i forhold til å finne gode pedagogiske og organisatoriske modeller for å gi tilpasset opplæring til språklige minoriteter. Departementet mener det er viktig at skoleeierne og skolene selv finner frem til gode pedagogiske og organisatoriske modeller for særskilt språkopplæring. Departementet ønsker derfor å endre opplæringsloven § 2-8 og friskoleloven § 3-5 slik at det er opp til den enkelte kommune *hvordan* de vil gi tilpasset opplæring, jf. tiltak 3. Forslaget om lovendringen vil bli sendt til høring.

Departementet har også mottatt henvendelser fra kommuner og rektorer om at tilskuddsordningen i tilknytning til § 2-8 i opplæringsloven er for rigid, og at midler til språkstimulering og -opplæring i barnehagen og skolen i liten grad ses i sammenheng.

Departementet vil derfor gjennomføre en utprøving i utvalgte kommuner, der en gjør tilskuddsordningen mer fleksibel. Kommunene foreslår selv hvilke modeller som skal utprøves for å sikre at lokale behov blir tatt hensyn til. Dette prøves ut gjennom tiltak 4. Videre er det et formål med tiltaket å vinne erfaringer med ulike modeller for språkopplæring, som igjen vil kunne danne grunnlag for videre satsing.

I tillegg til de ovennevnte tiltakene vil departementet iverksette flere tiltak for å bedre språkopplæringen i skolen, jf. tiltak 8 og 9. Disse må ses i sammenheng med språkstimuleringen for minoritetsspråklige barn i førskolealder, jf. tiltak 1 og 2. Gjennom prosjektet *IKT i flerkulturelle skoler* iverksatt av departementet og Oslo kommune har man bl.a. høstet positive erfaringer med å bruke IKT i skrive-, lese- og språkopplæringen⁷. Bruk av IKT i opplæringen fremmer elevaktive arbeidsformer og tilpasset opplæring, og det bør arbeides videre med hvordan IKT kan brukes for å støtte elevens læring i skrive, lesing og språk.

Læringssenteret har utviklet kartleggingsverktøy i ulike morsmål og en veiledning om tospråklig opplæring i grunnskolen. Slike kartleggingsverktøy vil bli videreutviklet gjennom tiltak 9.

Et område der det er gjort svært lite, er minoritetsspråklige elevers behov for særskilt tilrettelagt opplæring. Ofte er det vanskelig å avgjøre om minoritetselever med svake skoleprestasjoner er forsinket i sin norskspråklige utvikling eller er forsinket generelt med språk- eller andre lærevansker som krever andre tiltak. Departementet vil be Læringssenteret om å etablere et nettverk som bl.a. får i oppgave å utvikle kartleggings- og veiledningsmateriell for dette formålet, jf. tiltak 10⁸.

⁷ For mer om prosjektet, se vedlegg 2.

⁸ Se for øvrig vedlegg 2 for en oversikt over eksisterende materiale, bl.a. en nettbasert veiledning i bruk av kartleggingsmateriell utarbeidet av Fylkesmannen i Oslo og Akershus med støtte fra departementet.

Faglige prestasjoner

Den internasjonale PISA-undersøkelsen (Programme for International Student Assessment) i regi av OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) sammenlikner 15-åringers kunnskaper og ferdigheter i lesing, matematikk og naturfag. PISA 2000 viste at Norge plasserer seg omtrent gjennomsnittlig blant samtlige OECD-land med hensyn til resultatforskjeller mellom elever med minoritetsbakgrunn og andre elever. Flere land har likevel lykkes bedre enn Norge i å utjevne slike forskjeller, og undersøkelsen har bidratt til å understreke behovet for å diskutere i hvilken grad skolesystemet fungerer inkluderende.

PIRLS-undersøkelsen (Progress in International Reading Literacy Study) ble gjennomført blant 4.-klassinger i 2001, og denne viste et tilsvarende bilde. Elever fra språklige minoriteter oppnådde lavere gjennomsnittlig poengsum når det gjelder leseferdigheter, og foreløpig upubliserte analyser viser også at spredningen i leseferdigheter mellom elever med minoritetsspråklig bakgrunn er større enn den vi finner blant majoritetselever (Hansen Wagner 2003). Jenter leser bedre enn gutter i alle land som deltok i testen. Dette gjelder også for minoritetsspråklige elever⁹ (Hansen Wagner 2003).

Ung i Norge er en stor studie som omfatter om lag 11 000 elever i ungdomsskolen og i videregående skole (lærlinger ikke inkludert). Det er gjennomført en egen delstudie om etniske minoriteter i skolen (Bakken 2003). *Ung i Norge 2002* viser at minoritetsspråklige elever¹⁰ i gjennomsnitt oppnår svakere karakterer enn majoritetselevne i de undersøkte fagene norsk, engelsk og matematikk (Bakken 2003). 36 prosent av minoritetselevne presterer over det nasjonale gjennomsnittet, mot 49 prosent av majoritetselevne. Det er nesten dobbelt så mange minoritetsspråklige som majoritetsspråklige elever i det svakeste prestasjonssjiktet. Forskjellene i prestasjonsnivå kan delvis forklares ut fra sosioøkonomiske faktorer. Hjemmebakgrunn betyr mye for både majoritets- og minoritetsspråklige elevers faglige prestasjoner i skolen. Det er samtidig visse forskjeller når det gjelder den relative betydningen av ulike ressurser i familien. Økonomiske forhold og tilgang til PC i hjemmet har større innvirkning på minoritetsspråklige elevers skoleprestasjoner, mens foreldrenes utdanning og det kulturelle klimaet i familien har større betydning for majoritetsspråklige ungdommer (Bakken 2003).

Øzerk (2003) har i en studie redegjort for sammenhenger mellom forskjeller i læringsresultat og skolens måte å organisere og gjennomføre opplæringsaktivitetene på. I tillegg til forklaringer knyttet til sosiale bakgrunnsfaktorer mener Øzerk at skolen spiller en viktig rolle når det gjelder å skape skolefaglige lærings- og utviklingsmuligheter gjennom pedagogisk godt tilrettelagte opplæringsaktiviteter. Dette gjelder spesielt for elever med svak akademisk hjemmebakgrunn.

Øzerk (2003) har gjennom evalueringen av Reform 97 undersøkt minoritetsspråklige elevers situasjon i Osloskolen. I en undersøkelse ved to skoler i Oslo konkluderer han med at elever med svake norskkunnskaper oppnår langt dårligere læringsutbytte enn andre skolebarn fordi de til dels faller utenfor undervisningen (Øzerk 2003). Prosjektet viser at effekten av elevenes sosioøkonomiske bakgrunn ikke er ubetydelig, men at faktorer som vektlegging av skolefaglige mål, struktur i opplæringssituasjoner og lærernes samhandlingsform med elevene er vel så viktig.

Departementet har iverksatt flere tiltak i den hensikt å bedre læringsutbyttet blant de svakest presterende elevene. Gjennom tiltaksplanene *Gi rom for lesing!* og *Realfag, naturligvis* er det iverksatt en rekke tiltak for å styrke opplæringen i basisfag som norsk, matematikk og øvrige realfag, som også minoritetsspråklige elever og lærlinger vil dra nytte av. Det er imidlertid viktig å planlegge opplæringen ved den enkelte skole og for den enkelte elev på en helhetlig måte, slik at det er god sammenheng mellom de særskilte tiltakene som blir satt inn i språkopplæringen og den øvrige opplæringen. Departementet mener at det er spesielt viktig å synliggjøre dette i den enkelte skole og i kommunenes plandokumenter, og vil etterspørre det i den årlige tilstandsrapporteringen, jf. tiltak 5. Gjennom ordningen med demonstrasjonsskoler vil departementet presentere skoler som har lykkes med en helhetlig opplæring av språklige minoriteter, jf. tiltak 6.

Både i grunnskole og i videregående opplæring møter minoritetsspråklige elever faglige problemer i for eksempel matematikk, historie og samfunnsfag, noe som skyldes at opplæringen ikke er tilpasset elevenes tospråklige bakgrunn. Selv om elevene tilsynelatende ofte behersker det norske språket bra, møter de problemer når fagene blir mer teoretiske og begrepene mer abstrakte. Dette er særlig fremtredende i overgangen fra småskoletrinnet til mellomtrinnet, på ungdomstrinnet og i den videregående opplæringen. Departementet mener det er viktig at lærerne har

⁹ Her definert som to utenlandsfødte foreldre.

¹⁰ Her definert som to utenlandsfødte foreldre (eksklusive elever med foreldre fra Sverige og Danmark).

kompetanse i å tilrettelegge deres fagundervisning med tanke på at mange av elevene har tospråklig bakgrunn. Departementet vil derfor iverksette et prosjekt knyttet til å heve lærernes kompetanse i å bruke norsk som andrespråk i fagene, jf. tiltak 12. I første rekke rettes prosjektet mot de tre fagområdene matematikk, naturfag og samfunnsfag, i tillegg til yrkesfag, i videregående opplæring¹¹.

Læremidler

For å sikre godt læringsutbytte er det viktig at den flerkulturelle virkeligheten gjenspeiles i læreplaner og læremidler. En nylig publisert rapport fra Høgskolen i Vestfold konkluderer med at læremidler utgitt de siste årene gjenspeiler det flerkulturelle Norge i den forstand at de inneholder bilder av barn med et utseende som avviker fra majoriteten (Skjelbred og Aamodtsbakken 2003). Det er likevel majoritetsbefolkningen og middelklassens sosiokulturelle vaner med hensyn til mat, ferie, religion, familie- og boforhold som gjenspeiles i innholdet. Flere av prosjektene i undersøkelsen konkluderer med at de muligheter et flerkulturelt perspektiv i læremidlene gir, i liten grad utnyttes. Lærerveiledningene gir heller ikke lærerne den hjelpen de trenger til å takle de utfordringene som arbeid i klasser med barn fra ulike minoritetskulturer representerer. I lærerveiledningen om f.eks. kroppsøving nevnes ikke slike utfordringer i det hele tatt, i andre veiledninger gjøres det i for liten grad greie for de valg som er gjort, og hvilke alternativer som finnes (Skjelbred og Aamodtsbakken 2003). Departementet vil videreføre arbeidet med å styrke det flerkulturelle perspektivet i læreplaner og læremidler, jf. tiltak 13 og 14.

Foreldreengasjement og samarbeid mellom hjem og skole

Til tross for at mange minoritetsspråklige elever vokser opp i familier med lavere sosioøkonomisk status, har elevgruppen høyere utdannings- og yrkesambisjoner enn majoriteten av norske skoleelever (Bakken 2003). Foreldre til barn med minoritetsbakgrunn gir uttrykk for store forventninger til hva barna deres skal oppnå i utdanningssystemet. Det finnes sterke sammenhenger mellom hvor mye støtte og hjelp elevene får hjemme og resultatene på skolen (Birkemo 2000). Foreldrenes involvering i barnas skolegang er igjen avhengig av at de har god kontakt med skolen og over-

sikt over hva det blir arbeidet med. Godt samarbeid mellom hjem og skole er derfor viktig for elevenes utbytte av skolegangen. Flere studier viser at dette samarbeidet fungerer dårligere for elever med minoritetsbakgrunn enn for elever med majoritetsbakgrunn (Fyhn 2000, Bakken 2003). Mens 88 prosent av majoritets elevene i ungdomsskolen oppgir at foreldrene som regel går på foreldremøtene, gjelder dette 69 prosent av minoritetselevene (Bakken 2003).

For å kunne følge opp barnas skolegang er det viktig at også foreldrene behersker norsk språk og kjenner det norske samfunnet. Foreldrene har også ansvar for å bidra til at barn fra språklige minoriteter behersker norsk ved skolestart. I planen iverksettes egne tiltak for å bevisstgjøre og hjelpe foreldrene med dette, jf. tiltak 2. Prosjektet *Minoritetsspråklige foreldre – en ressurs for elevenes opplæring i skolen* ble igangsatt i 2002 og skal gå over tre år. Departementet finansierer prosjektet, mens Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG) driver det. Hovedmålet i prosjektet er at foreldre med minoritetsspråklig bakgrunn skal få økt trygghet og styrke, slik at barna kan fungere godt i et flerkulturelt samfunn. Departementet mener bevisstgjøring, involvering og ansvarliggjøring av foreldrene er helt avgjørende for at man skal lykkes i arbeidet med strategiplanens overordnede målsettinger, og vil derfor videreføre arbeidet overfor foreldrene, jf. tiltak 19. For å informere både minoritets- og majoritetsforeldre om hva det innebærer av plikter og rettigheter å ha barn i norsk skole, har departementet utarbeidet et hefte om rettigheter og plikter i grunnskolen, jf. tiltak 18.

Læringsmiljøet

En betingelse for god læring er et læringsmiljø som inspirerer og motiverer til innsats. Den enkelte skal møtes på sine egne vilkår og utfordres gjennom oppgaver, arbeidsmåter og samværsformer som gir rom for positive erfaringer, utvikling av selvtillit og tro på egne evner. Læringsmiljøet handler om det fysiske og det psykososiale miljøet (problematferd som vold, mobbing, kriminalitet, rusmisbruk, rasisme og diskriminering, samt psykisk helse) og forhold knyttet til demokrati, medvirkning og verdier.

Undersøkelser viser at minoritetselever er positivt innstilt til skolen. Et stort flertall mener også at det er viktig å få gode karakterer. Det er ingen forskjeller i hvor stor andel av minoritets- og majoritetselevene på ungdomstrinnet og i videregående skole som er involvert i problematferd på skolen (Bakken 2003). Flere av

¹¹ Lignende prosjekt er gjennomført i Danmark. For mer informasjon se <http://www.tosprogede.kk.dk/> eller Laursen (2003), jf. vedlagte litteraturliste.

minoritetselvene gruer seg imidlertid ofte til å gå på skolen, noe som til dels skyldes at de er mer utsatt for mobbing enn andre. Også PIRLS-undersøkelsen (Hansen Wagner 2003) viser høyere forekomst av mobbing av elever med minoritetsbakgrunn. UDI-rapporten *Rapport om Rasisme og diskriminering 2001-2002* peker på skolens manglende prosedyrer i forhold til mobbing og for lite oppmerksomhet på etnisk diskriminerende mobbing.

Minoritetsspråklige elever i ungdomsskole og videregående opplæring bruker mer av fritiden sin til hjemmearbeid (Bakken 2003). Mens hver tredje majoritetselev bruker mer enn en time hver dag til lekser, gjelder dette over halvparten av de minoritetsspråklige elevene. Blant både majoritets- og minoritetsspråklige elever er det slik at de som gjør mest lekser, også gjør det best på skolen. Forsøk med leksehjelp i Oslo indre øst viste at den elevgruppen som i størst grad tok i bruk dette tilbudet, var barn med pakistansk eller annen ikke-vestlig bakgrunn og elever på mellom- og ungdomstrinnet (Fyhn 2000). Fra skolenes side ble det oppfordret til at både faglig sterke elever og elever med svakere prestasjoner burde benytte seg av tilbudet. Det fremheves at de minoritetsspråklige elevene antas å ha størst utbytte av leksehjelpen. Departementet mener leksehjelp er et godt tiltak for alle elever, og mener minoritetsspråklige elever vil kunne dra stor nytte av slike tilbud. Det har blitt gjennomført flere forsøk med leksehjelp som har vist svært positive resultater. Skoleeiere og skoler oppfordres derfor til å gi økt tilbud om leksehjelp, jf. tiltak 7.

Læringscenteret har i samarbeid med Utdannings- og forskningsdepartementet utarbeidet en samlet strategi for lærings- og oppvekstmiljøet¹². Planen har som siktemål å få til en bedre koordinert og mer helhetlig innsats på alle nivåer i utdanningssektoren i arbeidet med lærings- og oppvekstmiljøet. Tiltak knyttet til motvirkning av rasisme og diskriminering har hovedprioritet i planen. Et viktig tiltak i dette arbeidet er *Benjamin-prisen*, som deles ut på Holocaustdagen (27. januar) hvert år til en skole som har utmerket seg i innsatsen mot rasisme og diskriminering¹³. Gjennom *Manifest mot mobbing* forplikter regjeringen seg til aktivt å arbeide for at mobbing ikke skal forekomme i skolen. Læringscenteret følger opp dette arbeidet, og det er utarbeidet en tiltaksplan som viser hvilke tiltak de ulike manifestpartene vil iverksette. Tiltakene skal bidra til at alle, også minoritetsspråklige, elever og lær-

linger i grunnskole og videregående opplæring skal få et bedre læringsmiljø¹⁴. Departementet mener det er behov for å se på lærernes og skoleledernes kompetanse i å håndtere mobbing i en flerkulturell kontekst, og vil derfor støtte Utdanningsforbundets opplæringsprogram rettet mot å forebygge mobbing, diskriminering og rasisme, jf. tiltak 21. Se tiltak 20 for øvrige tiltak for å bedre lærings- og oppvekstmiljøet.

Elever fra ulike etniske og språklige minoriteter representerer et vidt spenn av ulike religioner og livssyn i skolen, og dette er en utfordring for den norske skolen. I 1997 ble *Kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering* innført som obligatorisk skolefag der alle elever skulle få et felles referansegrunnlag. Målsettingen var å skape et samlende fellesfag som skulle bidra til innsikt, respekt og dialog på tvers av tros- og livssynsgrenser, og å fremme forståelse og toleranse i religiøse og moralske spørsmål. Opplæringen skal ikke inneholde forkynnelse eller gi opplæring til en bestemt tro. Etter en evaluering ble fagets navn i 2001 endret til *Kristendoms-, religions- og livssynskunnskap*, og fagets læreplan ble revidert i samarbeid med alle større tros- og livssynssamfunn. Retten til fritak fra deler av undervisningen ble bedre sikret. Faget har vært gjenstand for stor oppmerksomhet bl.a. gjennom en rettssak, der Høyesterett har konkludert med at faget ikke er i strid med norsk lov og internasjonale forpliktelser. Avgjørelsen er klaget inn for den internasjonale menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg. Departementet mener at faget gjennom kunnskap og dialog er et godt virkemiddel for å skape økt toleranse og respekt for den enkelte elevs tros- og livssynsbakgrunn. Utfordringer relatert til religion og livssyn i skolen vil bli nærmere omtalt i en kommende stortingsmelding om det flerkulturelle Norge (KRD).

Frafall og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring

Ifølge tall fra SSB har andelen minoritets elever som deltar i videregående opplæring, økt de senere årene. Det er likevel færre fra språklige minoriteter som påbegynner videregående opplæring etter fullført grunnskole enn hva tilfellet er i majoritetsbefolkningen, og frafallet blant minoriteter er høyere. Særlig gjelder dette yrkesfaglige studieretninger. Det finnes store forskjeller mellom majoritets- og minoritets elever når det gjelder valg av studieretning. Sterk representa-

¹² Strategien finnes på LS' nettsted for lærings- og oppvekstmiljø, <http://lom.ls.no>

¹³ *Benjamin-prisen er kalt opp etter Benjamin Hermansen (15 år) som ble drept på Holmlia i Oslo den 26. januar 2001. Drapet var nazistisk og rasistisk motivert.*

¹⁴ For mer om *Manifest mot mobbing*, se <http://lom.ls.no/> og <http://www.barneombudet.no/index.asp>

sjon på allmennfag er framtreddende for elever med minoritetsbakgrunn. Dette er også dokumentert i andre studier (Grøgaard m.fl. 1999, Pihl 1998, Støren og Opheim 2001, Markussen 2003).

Erfaringer, blant annet fra evalueringen av Reform 94, har vist at både jenter og gutter med minoritetspråklig bakgrunn som starter på videregående opplæring, har svakere progresjon enn andre elever (Lødding 2003). Forskjellen i progresjon mellom minoritets- og majoritetselevene var større blant guttene enn blant jentene; spesielt innenfor yrkesfagene (Opheim og Støren 2001).

Nyere undersøkelser viser imidlertid at det fra 1994 har skjedd en betydelig forbedring i progresjonen blant minoritetspråklige elever, spesielt på allmennfag. Blant de elevene som begynte i videregående opplæring som 16-åringer høsten 2000, var det høsten 2002 om lag like mange som fulgte normal progresjon blant minoritetsungdom som blant majoritetsungdom, så vel blant gutter som blant jenter. Forbedringen var særlig stor blant minoritetspråklige gutter på allmennfag. Innenfor yrkesfagene har ikke progresjonen blant minoritets elever blitt vesentlig bedre sammenlignet med tidligere år. Noe av dette kan komme av at minoritetspråklige yrkesfagelever med ikke-vestlig bakgrunn har større vansker med å få læreplass enn hva tilfellet er for majoritets elever (Støren 2003).

Analysen Læringssenteret har foretatt av karakterene blant avangselever på studieforberedende linjer, viser at foreldrenes utdanningsnivå, samt elevenes kjønn og etniske bakgrunn virker inn på de karakterene avangselevne oppnår (Læringssenteret 2003). Det mest tydelige funnet er at foreldres utdanningsnivå og etniske bakgrunn virker sammen. Jenter gjør det jevnt over bedre enn gutter, og elever som er født i Norge av utenlandsfødte foreldre, gjør det bedre enn elever som er førstegenerasjons innvandrere. Gutter som er førstegenerasjons innvandrere og som har foreldre med den laveste utdanningen, oppnår det laveste karakternivået av alle. I flere fag er det likevel bare små forskjeller mellom disse og majoritetspråklige gutter med foreldre med lav utdanning.

For å øke andelen lærlinger med minoritetsbakgrunn mener departementet at det er viktig med et sterkere engasjement på dette området i fagopplæringen generelt og større bevissthet rundt rekrutteringen av denne gruppen til ulike bransjer, og vil derfor oppfordre sektoren til å ta tak i denne problematikken, jf. tiltak 23. Departementet og Læringssenteret satte høsten 2002 i gang et prosjekt i fire fylker for å forhindre frafall i videregående opplæring. Særsilt oppmerksomhet i prosjektet er gitt minoritetspråklige og funksjonshemmede elever, siden disse utgjør en stor andel

av dem som avbryter opplæringen. Det er blant annet utviklet et kompetanseutviklingskurs for rådgivere og personale i oppfølgingstjenesten om veiledning av minoritetspråklige, som i første omgang tilbys de fire pilotfylkene, jf. tiltak 22. Dette arbeidet vil bli videreført.

En særskilt utfordring innenfor videregående opplæring knytter seg til ungdommer med minoritetsbakgrunn som nylig har kommet til landet. Mange minoritets elever over grunnskolealder har ikke fullført grunnskolen. Fullført grunnskole, i Norge eller i utlandet, er en forutsetning for å kunne nyttiggjøre seg retten til videregående opplæring. En betydelig andel av unge innvandrere som ikke har begynt i videregående opplæring, står uten registrert fullført grunnskole (Støren 2002). Mange har avbrutte opplæringsløp på grunn av migrasjon, og mange har kommet til Norge i skolealder. Dette kan føre til at videre skolegang blir vanskelig, og det kan medføre store forsinkelser. Av et kull 21-årige førstegenerasjonsinnvandrere er andelen med fullført videregående opplæring svært mye høyere blant dem som har bodd lenge i landet enn blant dem som kom i f.eks. 10–15-årsalderen (Støren 2002). Departementet mener det er behov for bedre tilrettelegging og oppfølging overfor minoritetspråklig ungdom med svak skolebakgrunn og kort botid i landet, og vil derfor iverksette egne tiltak knyttet til dette, jf. tiltak 24 og 25. Enslige mindreårige asylsøkere utgjør en del av denne gruppen, og det er viktig å forebygge at asylsøkerbarn og -unge blir gående for lenge og vente på skoletilbud eller faller ut av skolen.

Kommunene oppfordres til økt tverrsektorielt samarbeid om skoletilbud for asylsøkerbarn med og uten foresatte, for å sikre at tilbud kommer raskt i gang og har nødvendig kvalitet. Som ledd i dette arbeidet bør den gjensidige informasjonsplikten mellom skolen og asylmottak styrkes, og rapporteringen av kommunenes skoletilbud til asylsøkere bør brukes aktivt i kommunikasjonene om skoletilbudet.

Flere av de barn og unge som kommer til Norge, kommer fra krigsherjede områder. Det er viktig at skolen har oppmerksomhet rettet mot de utfordringene dette utgjør med hensyn til læringsmiljø og tilpasset opplæring. Gjennom Regjeringens strategiplan for barns og unges psykiske helse *...sammen om psykisk helse...* (Helsedepartementet 2003) skal det i 2004 etableres et nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress. Barn og unge vil få et eget fokus i dette senteret, deriblant barn som har vært utsatt for vold, vært vitne til vold, flukt fra hjemland, katastrofer, ulykker osv.

Høyere utdanning

Ungdom med minoritetsspråklig bakgrunn er underrepresentert i norsk høyere utdanning. Rekrutteringsgrunnlaget er snevrere, bl.a. fordi denne gruppen har større frafall fra videregående opplæring enn majoriteten. Ungdom med minoritetsspråklig bakgrunn som fullfører videregående opplæring med studiekompetanse, har imidlertid tilnærmet like høy studietilbøyelighet som majoriteten. Studenter med minoritetsspråklig bakgrunn er dermed underrepresentert bare hvis en ser på andelen av alle i denne gruppen, ikke blant dem som har fullført videregående opplæring. Problemene ligger tidligere i opplæringsløpet ved at det ikke er flere som fullfører videregående opplæring (ev. grunnskole), og ikke i motivasjon for og rekruttering til høyere utdanning (Opheim 2001, Opheim og Støren 2001).

Høsten 2000 hadde nærmere fem prosent av studentene i aldersgruppen 19–29 år ved universiteter og høyskoler innvandrerbakgrunn etter SSBs definisjon (SSB 2002). Det er store variasjoner i studiedeltakelsen sett i forhold til opprinnelsesland. Andelen innvandrere som tar høyere utdanning, har sunket noe fra 1994 til 2000 og er lavest blant førstegenerasjons innvandrere. I aldersgruppen 25–29 år er andelen i høyere utdanning blant personer født i Norge med to utenlandsfødte foreldre like høy som i befolkningen totalt (SSB 2002). Når det gjelder frafall og gjennomføring av studier ved universiteter og høyskoler, synes minoritetsstudentene ved universitetene å ha minst like god gjennomføring som majoritetsstudentene. For høyskolestudenter er frafallet blant minoritetsstudentene noe høyere enn gjennomsnittet (Opheim 2001).

Kvalitetsreformen er en omfattende reform av høyere utdanning i Norge. Sentralt i reformen står ny gradsstruktur, tettere oppfølging av studentene, nye eksamens- og evalueringsformer, ny studiestøtteordning og økt internasjonalisering. Kvalitetsreformen forutsetter individuelle studiekontrakter og legger generelt stor vekt på at studiene organiseres med tettere oppfølging og bedre tilbakemelding gjennom studieløpet. Dette forventes å bedre den generelle studiegjennomføringen, også blant minoritetsstudentene.

Rekruttering til høyere utdanning

Studenter med minoritetsspråklig bakgrunn velger oftere enn andre realfag og teknologi, mens de i liten grad velger lærerutdanning (Opheim og Støren 2001). Det førstnevnte er positivt, da det er stort behov for denne kompetansen. Det er imidlertid viktig at rekrutteringen av studenter med innvandrerbakgrunn skjer

til et bredt spekter av fag og yrker. Det er et særlig behov for å rekruttere flere lærere med minoritetsspråklig bakgrunn til arbeid i skolen; de har en særlig kompetanse i kraft av sin tospråklighet og kulturbakgrunn, lærerstanden bør avspeile befolkningssammensetningen generelt, og lærere med minoritetsbakgrunn vil kunne være viktige forbilder for elever med minoritetsbakgrunn.

Arbeidet med å rekruttere lærere med minoritetsbakgrunn går likevel sent. Norskfaget er obligatorisk i førskole- og allmennlærerutdanningen og i den 4-årige faglærerutdanningen i praktiske og estetiske fag, og mange med annet morsmål enn norsk har hatt problemer med dette faget. For å lette arbeidet for studenter som har annet morsmål enn norsk, og som ikke har hatt vurdering i begge målformer i videregående opplæring, har det fra 1997 vært mulig å gi fritak fra prøven i en av de to målformene i norskfaget. Dette gjelder for alle lærerutdanninger som har obligatorisk norskfag. Kravet om to målformer i norsk er således ikke lenger en barriere for minoritetsspråklige studenter, og vil gjøre det enklere å rekruttere allmennfaglige lærere med minoritetsspråklig bakgrunn.

Den nåværende rammeplanen for allmennlærerutdanning, vedtatt i 2003, gir mulighet for noe differensiering av norskstudiet for disse studentene, jf. tiltak 28. Hensikten er å ta utgangspunkt i deres tospråklige realkompetanse og å bygge videre på denne.

Utdanningen fører frem til generell allmennlærerutdanning. Tospråklige lærerstudenter får samme kompetanse til å undervise i norsk som andre studenter, men fordi de ikke må prøves i begge målformer, kan de fordype seg i norskopplæring for tospråklige elever i stedet for sidemål. En slik differensiering er frivillig.

Det er flere veier til lærerkompetanse, og ikke alle har krav om studier i norsk. For mange vil fagstudier ved universiteter og høyskoler med praktisk-pedagogisk utdanning være god bakgrunn for arbeid i skolen. Da kan utenlandsk utdanning inngå som del av kvalifiseringen.

Det er også relativt få minoritetsstudenter som søker samfunnsvitenskapelige fag, humaniora og journalistiske fag. Departementet støtter ulike tiltak for å bedre rekrutteringen av og tilretteleggingen for minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning generelt. Høgskolen i Oslo (HiO) har gjennom flere år arbeidet spesielt med rekruttering av studenter med minoritetsbakgrunn og har systematisert erfaringer fra dette arbeidet. På bakgrunn av dette har departementet tildelt midler for at HiO skal være et kompetansemiljø og sikre erfaringsspredning til andre høyere læresteder.

Ved HiO er det etablert to faglige sentre. SEFIA (Senter for flerkulturelt og internasjonalt arbeid) er høyskolens eget senter, der norsk fagspråk utgjør en del. SEFS (Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen), har på oppdrag fra departementet fått et nasjonalt ansvar for etterutdanning, rådgiving og veiledning på dette området. Prosjektet *Minoriteter i Fokus i Akademia* (MiFA-prosjektet) er et toårig prosjekt som ble startet i 2003 ved Universitetet i Oslo. Prosjektet er støttet med midler fra departementet, og konsentrerer seg om rekruttering og oppfølging av minoritetsspråklige studenter, utvikling av flerkulturelle studier og formidling av arbeid til minoritetsstudenter. Prosjektet har tiltak som fagseminarer, guideordning, motivasjonsseminarer, veiledningsseminarer og innføringskurs m.m. Departementet vil gi støtte til ulike tiltak knyttet til rekruttering og oppfølging av minoritetsspråklige studenter, jf. tiltak 26 og 27. Det er også gitt støtte til prosjekter som letter veien for tospråklige assistenter i barnehage til førskolelærerutdanning.

Kompetanseutvikling for lærerne

Rammeplanen for lærerutdanning fastsetter at høyskolene tar det flerkulturelle og internasjonale perspektivet inn i arbeidet med de ulike fagene for alle studenter. En stor del av de lærerne som allerede arbeider i skolen, møter en flerkulturell virkelighet som utdanningen deres ikke forberedte dem på. Videreutdanning i faget flerkulturell forståelse er derfor viktig for alle lærere, og ulike opplegg tilbys ved mange høyere læresteder, både som del av grunnstudiet og som videreutdanning. Departementet har støttet, og støtter, utviklingen av slike tilbud. Norsk som andrespråk og flerkulturell pedagogikk/ flerkulturelt arbeid er andre viktige videreutdanninger. Disse er, i motsetning til flerkulturell forståelse, spesielt innrettet på didaktisk arbeid i barnehage og skole. Høgskolen i Oslo tilbyr også masterstudium i flerkulturell og utviklingsrettet utdanning.

SEFS arbeider i dag for kompetanseutvikling for alle som arbeider i skolen. Gjennom opprettelsen av et nytt nasjonalt senter ved Høgskolen i Oslo som skal arbeide med kompetanseutvikling i en bredere målgruppe, jf. tiltak 34, vil det bli sterkere oppmerksomhet om kompetanseutvikling også innen høyere utdanning og voksenopplæring. Dette kan for eksempel gjøres gjennom etablering av nettverk for erfaringsutveksling og kompetanseutvikling. Det nye senteret vil imidlertid fortsette det arbeidet SEFS har gjort for å bedre kompetansen til de lærerne som allerede arbeider i skolen. Minoritetsspråklige lærere har en meget variert bak-

grunn, dels gjennom utdanning fra hjemlandet, dels ved utdanning og yrkeserfaring i Norge. Mange av dem som allerede arbeider i barnehage og skole, mangler formell kompetanse etter gjeldende regler. Av disse er det likevel mange som har høy utdanning fra hjemlandet.

Departementet mener det er viktig å arbeide for at morsmåslærere / tospråklige lærere får hevet sin kompetanse i skolen. Mange morsmåslærere / tospråklige lærere arbeider i skolen uten å ha formell kompetanse og uten å ha andre undervisningsfag. Mange arbeider deltid. Oslo kommune opererer med tall som viser at 257 av i alt 4 000 lærere i Osloskolen har minoritetsbakgrunn og arbeider som morsmåslærere. Bare 109 av dem er kvalifiserte lærere.

Mangel på kompetanse og status, og ensidige oppgaver kan føre til isolasjon i forholdet til lærerkollegiet og de øvrige elevene. Noen av de minoritetsspråklige lærerne trenger bare en kort videreutdanning for å få formell kompetanse, andre trenger en mer omfattende utdanning. Det er viktig at morsmåslærere i grunnskolen får tilbud som dekker lese- og skriveopplæringen, slik denne gis som del av allmennlærerutdanningen, og at tilbud i norsk som andrespråk og tospråklig opplæring er tilgjengelige og gjøres kjent.

Departementet vil innføre en stipendordning som gjør det enklere for minoritetsspråklige lærere å ta videreutdanning med sikte på å oppnå formell kompetanse for undervisning i skolen, jf. tiltak 16.

Det er viktig at minoritetsspråklige lærere får reell mulighet til å viderequalifisere seg og supplere sin utdanning med utgangspunkt i egen kompetanse. Det er derfor viktig at det blir synliggjort flere veier til kvalifikasjon for arbeid i barnehage og skole, og at dette ikke avgrenses til arbeid med minoritetsspråklige elever. Videreutdanningstilbud i skolefag, gjerne nettbaserte, kan her for den enkelte være av like stor interesse som tilbud knyttet til flerkulturell forståelse. Supplerende praktisk-pedagogisk utdanning eller andre pedagogikkstudier og emner om norske skole og samfunnskunnskap er relevante tilbud for mange. Enkelte høyere utdanningsinstitusjoner har studier i norsk språk og kultur for personer med utenlandsk bakgrunn. Det vil for mange være egnet til å dokumentere nødvendige forutsetninger for arbeid i skolen.

Det har vært vanskelig for minoritetsspråklige å komme inn i regulær praktisk-pedagogisk utdanning. Dette skyldes flere forhold. Mange av dem som underviser i morsmål, har ikke hatt mulighet til å ta praktisk-pedagogisk utdanning fordi universitetene har manglet fagdidaktiske tilbud i de relevante språkene. Utvikling av tilrettelagte fagdidaktiske opplegg vil være en viktig oppgave. Universitetet i Oslo, som selv driver språk-

opplæring i en rekke av de vanligste minoritetsspråkene, har særlige forutsetninger for å utvikle didaktikken for morsmålsopplæring i aktuelle språk.

Det er viktig at det skjer en kartlegging av relevante utdanningstilbud ved universiteter og høyskoler, og at det etableres samarbeid med høyskolemiljøer som allerede har kompetanse og fjernundervisningstilbud innen flerkulturell forståelse, i minoritetspedagogikk og vanlige undervisningsfag. Disse tilbudene bør så koordineres med sikte på å utgjøre et samlet, godt tilbud til minoritetsspråklige som arbeider i barnehagen og i skolen, og til andre som ønsker å opparbeide kom-

petanse på dette feltet. En annen viktig målgruppe for en del av tilbudene vil være lærere som underviser norsk for voksne innvandrere. Koordinering og informasjon vil være en viktig oppgave for det nasjonale kompetansesenteret, jf. tiltak 15.

Departementet har drøftet med flere høyskoler hvordan man ved å supplere kompetansen kan kvalifisere minoritetsspråklige lærere som arbeider i skolen uten kompetanse, for fast tilsetning. Et viktig tiltak er å tilby de obligatoriske delene av allmennlærerutdanningen på deltid og gjennom fjernundervisning, slik at de kan skaffe seg generell kompetanse for arbeid i

grunnskolen. Samarbeid om å tilby de obligatoriske fagene i den nye rammeplanen for allmennlærerutdanning, til sammen to års studier, vil gi en del minoritetsspråklige som arbeider i skolen, mulighet til å supplere tidligere utdanning og dermed kvalifisere seg for full allmennlærerkompetanse. Utdanning i hjemlandets språk og kultur eller annen skolerelevant utdanning fra utlandet vil kunne inngå som valgfri del av utdanningen. For andre vil kompetansen kunne utvides frem til kompetanse som morsmållærer, som nå krever tre års høyere utdanning, og gjennom ytterligere ett år kan de få godkjenning med utgangspunkt i bestemmelsen om minst fireårig lærerutdanning. Dette vil bli organisert som et samarbeidsprosjekt mellom sju høyskoler og er en videreføring av verdifull erfaring fra et samarbeid med lærerorganisasjonene og enkelte høyskoler. Departementet har gitt tilsagn om støtte til prosjektet, som også kan omfatte andre studier av særskilt interesse for minoritetsspråklige lærere og barnehagetilsatte uten formell lærerkompetanse, jf. tiltak 15.

Departementet vil videre gi støtte til Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling ved Universitetet i Oslo for å sikre at minoritetsspråklige lærere og andre med kompetanse i viktige innvandrerspråk lettere skal få relevant praktisk-pedagogisk utdanning. Et viktig tiltak vil være å utvikle et fagdidaktisk tilbud i viktige minoritetsspråk som tilbys som morsmål og fremmedspråk i norsk skole.

Høgskolen i Hedmark har fått midler til modulbasert etterutdanning av minoritetsspråklige assistenter i barnehagen. Tiltaket er et rekrutteringstiltak til førskolelærerutdanningen, og modulene er lagt opp slik at de kan inngå som en del av fag i en førskolelærerutdanning. Et tilsvarende rekrutteringstiltak gjelder allmennlærerutdanningen.

Minoritetsspråklige med høyere utdanning fra utlandet

Ordningene for å få godkjenning av utenlandsk utdanning, opptak til og eventuelt avkorting av utdanningsløp på bakgrunn av tidligere studier og realkompetanse er forbedret de siste årene. Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT)¹⁵ avgjør søknader om generell godkjenning av utenlandsk utdanning som minoritetsspråklige lærere kan ha tatt i hjemlandet, dvs. at NOKUT angir en generell uttelling i studiepoeng, og om utdanningen i nivå og omfang svarer til norsk grad.

I neste instans er det utdanningsinstitusjonene selv som avgjør søknader om faglig godkjenning av utdanning, dvs. om en utenlandsk utdanning er faglig jevn god med grad, del av grad eller utdanning som institusjonen gir. Utdanningsinstitusjonene har selv myndighet til å gi avkorting på lærerstudiet på grunnlag av tidligere studier og realkompetanse. Departementet vil videreføre støtten til utvikling av tilpassede studietilbud ved utdanningsinstitusjonene, der det blir tatt hensyn til minoritetsspråklige læreres realkompetanse og formalkompetanse, jf. tiltak 15.

I konkrete tilsettingssaker har arbeidsgiveren ansvaret for å vurdere om utenlandsk utdanning kan godkjennes.

For flyktninger er det ofte vanskelig å skaffe frem dokumentasjon på utdanning fra hjemlandet. NOKUT har fått midler til et pilotprosjekt som kan lette saksbehandlingen i slike saker.

Mange innvandrere kommer til Norge med høyere utdanning. Flere sliter med å få innpass på det norske arbeidsmarkedet. Departementet mener det er behov for flere tospråklige lærere i skolen, bl.a. som positive rollemodeller for elevene, men også for å dra nytte av den kompetansen innvandrere kan bidra med i norsk skole. Departementet vil derfor iverksette et prosjekt som søker å rekruttere flere innvandrere med høy utdanning over til læreryrket. Gjennom et praksisrettet prosjekt i noen få utvalgte kommuner vil departementet søke erfaringer med dette, jf. tiltak 17.

¹⁵ NOKUT, som ble opprettet av Stortinget i 2002 og startet virksomheten 1. januar 2003, har fått utvidede fullmakter når det gjelder generell godkjenning av utenlandsk utdanning. Denne oppgaven var tidligere forankret i Norgesnetttrådet ved NAIC (Informasjonssenter for internasjonal utdanning), som nå er inkludert i NOKUT.

Voksenopplæring

Fra midten av 1970-tallet har voksne innvandrere fått tilbud om opplæring i norsk med samfunnskunnskap. Målet med ordningen har vært å gi innvandrere et grunnlag for å bli inkludert og få kunnskaper som er nødvendige for å fungere i samfunn og arbeidsliv, samt gi mulighet til å ta videre utdanning. Ulike undersøkelser har pekt på at opplæringen for voksne innvandrere ikke er godt nok tilpasset deltakerne, samtidig som man har hatt en utgiftsøkning til opplæringen.

Fra 1998 ble norskopplæringen styrket, og man tok hensyn til at deltakerne kom til Norge med svært forskjellig utdanningsbakgrunn. Tilbudet til voksne innvandrere og flyktninger er opplæring i norsk med samfunnskunnskap til et visst nivå av språkferdigheter, men likevel innenfor visse timeammer. Det statlige tilskuddet gis etter faste satser til undervisnings- og deltakertimer i inntil 850 timer for innvandrere med utdanning tilsvarende minst norsk grunnskole, og opp til 3000 timer for dem med svakere utdanning fra hjemlandet. For budsjettåret 2003 er det bevilget ca. 890 millioner kroner til opplæring i norsk med samfunnskunnskap for voksne innvandrere. Kommunene har ansvar for å tilby opplæringen.

Opplæringen i norsk med samfunnskunnskap skal være grunnleggende og av generell karakter, og deltakerne skal få et generelt innblikk i skrevne og uskrevne regler i arbeids- og samfunnsliv. Flere steder gis norskopplæring kombinert med praksisplasser, slik at deltakerne kan få erfaring med hvordan arbeidslivet fungerer. Det er også etablert norskopplæring på en del arbeidsplasser. Det er av stor betydning at norskopplæringen knyttes til konkrete og praktiske arbeidsoppgaver, fordi dette synliggjør at opplæringen er nyttig og at den er direkte knyttet til de oppgavene deltakerne har i samfunnet.

Antall deltakere i opplæring i norsk med samfunnskunnskap har økt kraftig de siste årene. I 2002 deltok over 30 000 i slik opplæring. Økningen skyldes i første rekke at undervisningen i 1998 ble lagt om fra en timebasert til en nivåbasert modell, og deltakerne blir derfor værende lenger i undervisningen. Den grunnleggende opplæringen i norsk med samfunnskunnskap skal avsluttes med en språkprøve. I 2002 meldte 3035 kandidater seg til prøven, mens 2593 gikk opp. 60 prosent bestod hele

prøven. 23 prosent av kandidatene tok prøven etter å ha vært i Norge under ett år, fem prosent hadde vært her i fem år. 31 prosent¹⁶ hadde tatt ut mindre enn 400 timer, mens 16 prosent hadde brukt mer enn 850 timer. Bakgrunn fra vestlige land, engelsknivå og om kandidatene bruker norsk til daglig har positiv effekt for resultatet på språkprøven. At så få tar den avsluttende språkprøven, skyldes bl.a. at prøven ikke etterspørres av myndigheter eller arbeidslivet. Mange av deltakerne slutter også i opplæringen før de har gjennomført de timene de kan få. Dermed har de ikke lært så mye at de ser seg i stand til å gjennomføre prøven. I en utvalgsundersøkelse (Drøpping og Kavli 2002) opplyste 84 prosent at de hadde deltatt i norskopplæring og 41 prosent at de hadde fullført. I sluttrapporten fra prosjektet *Norskopplæring for voksne innvandrere 1998-2001* ble det konkludert med at opplæringsløpet er preget av avbrudd, lite kontinuitet og lite intensivitet (VOX 2002).

Blant både kvinner og menn er motivasjonen for å lære norsk i hovedsak knyttet til ønske om (mer) utdanning og jobb (Drøpping og Kavli 2002). I tillegg vurderer kvinner i langt større grad enn menn norskferdigheter som en mulig barrierebryter også på andre samfunnsområder. Det er derfor viktig at norskopplæringen, i tillegg til å kvalifisere for arbeidsmarkedet eller videre skolegang, også gir et språkgrunnlag for deltakelse på andre sosiale arenaer. Kvinner fullfører sjeldnere norskopplæringen enn menn, til tross for at flere kvinner enn menn påbegynner slik opplæring. Omfattende omsorgsoppgaver trekkes frem som en viktig årsak til frafall. Drøpping og Kavli argumenterer derfor for at tilbud om barnetilsyn må inkluderes i definisjonen av individuelt tilpasset opplæring. Kommunene er anmodet om å se tilskuddet til norskopplæringen som en del av de samlede midlene til tiltak for målgruppen og å tilrettelegge for barnepass/barnehagetilbud og transport der det er nødvendig. Kombinasjoner som norskopplæring med barnepass og norskopplæring i forbindelse med "åpen barnehage" eller i forbindelse med skole finnes i varierende grad. Departementet oppfordrer kommunene til å iverksette tiltak som inneholder mulighet for barnetilsyn for deltakere i norskopplæring, jf. tiltak 1, 4, 29 og 30.

¹⁶ Fordelingen er beregnet av 2555 kandidater. Bakgrunnstallet (100 prosent) er ulikt for de ulike kategoriene i analysen fordi ikke alle kandidatene fyller ut alle punktene i persondataskjemaet som de får utdelt i forbindelse med prøven.

Ny ordning for språkopplæring

Til tross for økte timerammer og et bedre tilpasset opplæringstilbud synes det fortsatt å være behov for å styrke norskopplæringen. Det har også vært pekt på at det er for lite forpliktende å melde seg til norskkurs. Mange slutter før de har så gode kunnskaper at de kan klare seg på egen hånd i samfunnet, og det er grunn til å tro at enkelte heller ikke melder seg til opplæring. Bevilgningene til opplæringen i norsk med samfunnskunnskap har stadig økt uten at en har kunnet registrere at innvandrerne har lært mer språk eller kan mer om det norske samfunnet (VOX 2001).

Dette er noe av bakgrunnen for at Regjeringen vil stille strengere krav om deltaking i opplæringen. En vil sikre at alle innvandrere skal få et minimumsgrunnlag i språk og i å forstå samfunnet de skal leve i. Den helt grunnleggende opplæringen skal derfor bli en rett for deltakerne, og det skal være krav om å gjennomføre 300 timer opplæring i norsk og sam-

funnskunnskap for å kunne få bosettingstillatelse. Den første opplæringen i samfunnskunnskap (50 timer) skal gis på et språk deltakerne forstår, slik at de får en reell mulighet for å bli kjent med en del grunnleggende regler i det landet de skal bo i. Deltakere som kan dokumentere opplæringsbehov utover 300 timer, skal kunne få dette, noen opp til 3000 timer. Kommunene får plikt til å gi slik opplæring, men opplæringen blir ingen individuell rett for deltakerne. Det foreslås også at kommunene skal kunne kreve at deltakerne som ønsker opplæring utover 300 timer, skal gå opp til en prøve som viser på hvilket nivå de trenger videre opplæring. Regjeringen setter i verk en rekke tiltak for å bedre norskopplæringen og integreringen av voksne med minoritetsbakgrunn, jf. tiltak 29, 30, 31 og 32. Bl.a. legges det opp til at språkprøven skal få økt status med hensyn til å kunne nyttes overfor arbeidsgivere og i forbindelse med videre utdanning.

Grunnoppplæring for voksne

Fra august 2000 har voksne, født før 1978 og uten fullført videregående opplæring, rett til slik opplæring dersom de har norsk grunnskole eller tilsvarende, og fra august 2002 fikk voksne som trenger det, rett til grunnskoleopplæring. Opplæringsretten er hjemlet i opplæringsloven kapittel 4A og omfatter både voksne fra språklige minoriteter og majoritetsspråklige. Fra 01.01.03 kan asylsøkere mellom 16 og 18 år få tilbud om grunnskoleopplæring dersom de ikke har fullført grunnskole. 1. oktober 2002 deltok 2137 innvandrere i grunnskoleopplæring for voksne. Dette utgjorde 58 prosent av alle voksne i grunnskoleopplæring. Videre fikk vel 7000 voksne spesialundervisning på grunnskolenes område, og kun 302 av disse var innvandrere (GSI). Grunnskoleopplæringen for voksne skal følge L97, og det er laget egne veiledninger og egne avgangsprøver for voksne.

Voksne som har rett til videregående opplæring, har rett til vurdering av realkompetanse og til kompetansebevis. Voksne som ikke har rett til videregående opplæring, skal få vurdert realkompetansen sin om de blir vist til dette av kommune, arbeidsmarkedsetat eller trygdeetat. Yrkesprøving er en metode for realkompetansevurdering, hvor det inngår prøving av praktiske ferdigheter innenfor et fag. Ordningen er særlig aktuell for innvandrere som ønsker å søke arbeid, og som i mange tilfeller mangler dokumentasjon for sin kompetanse.

For å få oversikt over i hvilken grad voksne benytter retten til grunnskoleopplæring og/eller videregående opplæring, er det i gang en undersøkelse bl.a. om antallet som bruker retten, hvilke fag de tar, og hvor lang tid de bruker på opplæringen. I undersøkelsen vil man bl.a. se særskilt på innvandrergupper. I de foreløpige resultatene fra undersøkelsen, som gjelder deltaking i videregående opplæring, er innvandrere ikke behandlet som egen gruppe. I den endelige rapporten, som vil foreligge i 2004, vil bl.a. denne gruppen være i fokus.

Fengselsundervisning

Andelen utenlandske statsborgere i norske fengsler er ca. 15 prosent. Det finnes ingen statistikk som sier hvor mange innsatte som er norske statsborgere, men som har minoritetsspråklig bakgrunn. Det er stor forskjell på de innsattes kulturelle, språklige og utdanningsmessige bakgrunn.

Det er i perioden 2000 til 2003 gjennomført en forskningsbasert evaluering av fengselsundervisningen i Norge. En av delrapportene har sett på fengselsundervisningen for minoritetsspråklige innsatte (Viljugrein 2002). Rapporten understreker fengsels-

undervisningens betydning for innsatte med minoritetsspråklig bakgrunn, ikke bare når det gjelder fremtidig jobb eller videre utdanning etter løslatelse, men ved at skolen virker positivt for de innsattes selvfølelse og identitet, og reduserer belastningen ved å sitte i fengsel. Lærerne gir også uttrykk for at minoritetsspråklige og utenlandske innsatte generelt er mer motiverte på skolen og har mer respekt for læreren enn majoritetsspråklige.

Minoritetsspråklige innsatte er ofte mer isolerte enn andre på grunn av språk og kultur. For å kunne kommunisere i fengselet må en kunne språket. Norskundervisningen er svært viktig for de minoritetsspråklige innsatte, også de utenlandske innsatte. Norskundervisningen legger også premissene for hva de innsatte videre kan velge av undervisning ved skolen i fengselet. Behersker de det norske språket dårlig, vil det få konsekvenser for hva slags tilbud de kan ta del i, og hva slags utbytte de har av den opplæringen de får.

Rapporten peker på at lærerne mener mange minoritetsspråklige innsatte har det de omtaler som et *overflatespråk*, selv om de er andre generasjons innvandrere. Språkproblemer har ført til at mange har falt ut av grunnopplæringen og ikke tatt noen videre utdanning. Mange i denne gruppen trenger derfor mer norskundervisning, og en norskundervisning som er tilrettelagt etter den enkeltes nivå og behov. Departementet vil iverksette tiltak for å bedre norskopplæringen for minoritetsspråklige innsatte i norske fengsler, jf. tiltak 33.

Regjeringen vil fra 2004 innføre en nasjonal storoffensiv mot barne- og ungdomskriminalitet. Gjennom forpliktende samarbeid på tvers av fagmiljøer mellom stat, kommuner, private organisasjoner og lokalsamfunn, er målet å få snudd unge lovbrytere i tide. Dette er et tiltak som gjelder alle unge lovbrytere, men som også vil komme unge lovbrytere med innvandrerbakgrunn til gode.

Opplæring for språklige minoriteter i Sverige og Danmark

Sverige

På 2000-tallet har flere satsinger ført til større tilgang på barnehager i Sverige, men omfanget av morsmålsstøtte i barnehager er lavt (Skolverket 2002). Andelen barn som fikk morsmålsstøtte i barnehager gikk kraftig ned i løpet av 90-tallet og sank fra 64 til 12 prosent i løpet av ti år. Generelle innsparringer i kommunene og endring av tilskudsregelen fra øremerket tilskudd til generelt rammetilskudd antas å forklare mye av nedgangen.

I Sverige har elever i grunnskolen rett til morsmålsundervisning dersom de har et annet morsmål enn svensk og anvender dette som omgangsspråk med minst en forelder eller omsorgsperson. Det fremheves i svenske styringsdokumenter at morsmålet har stor betydning for barns identitet og selvfølelse, og at morsmålet er grunnlaget for barns evne til innlæring. Barna vil lære sitt andrespråk og faglige temaer lettere når de behersker morsmålet. Det er også en stor fordel for samfunnet at mange innbyggere er flerspråklige (Myndigheten för skolutveckling 2003¹⁷). Om lag 50 prosent av de barna som har rett til morsmålsundervisning, deltar i slik opplæring. Andelen har sunket de siste ti årene (Skolverket 2001). Det er store geografiske forskjeller i deltakelsen. Av de elevene som har et annet morsmål enn svensk, deltar 60 prosent i storbyene i slik opplæring, mot bare 20 prosent i spredtbygde strøk. Få elever med rett til opplæring eller mangel på kvalifiserte lærere kan gi unntak i forhold til kommunenes plikt til å tilby morsmålsundervisning.

Regjeringen har nylig oppfordret til forsøk med tospråklig fagopplæring for elever med et annet morsmål enn svensk fra 7. til 9. klassetrinn, men det er ikke bevilget ekstra penger til formålet. Skoleutviklingsmyndigheten har imidlertid fått i oppdrag å satse spesielt på utviklingsarbeid i *segregerade områden*¹⁸. En ny rapport viser at omfanget av mobbing er høyest i de segregerte områdene.

Minoritetsspråklige elever er overrepresentert blant elever som ikke kommer inn på *gymnasieskolan*. I høyere utdanning er det mindre forskjeller mellom minoritetsspråklige og majoriteten. Det uttales at overgangen til høyere utdanning er ganske bra, og studentene klarer seg også bra.

Sverige introduserte nye kursplaner for svensk for innvandrere i januar 2003. De nye planene er nivåbaserte etter deltakernes forkunnskaper.

Danmark

I Danmark har regjeringen valgt å rette oppmerksomheten mot tidlig språkstimulering i barnehage eller i språklekestuer. Folkeskoleloven § 4a forplikter kommuner til å iverksette særlige, språkstimulerende tilbud til tospråklige småbarn (under skolealder) som har behov for det. Kommunene ble oppfordret til dette i 1996. I 1999 ble loven skjerpet, slik at kommunene ble pålagt å gi et slikt tilbud. Opprinnelig ble tilbudet gitt fra barna var fire år, men i 2002 vedtok Folketinget at språkstimulering skal tilbys fra barna er tre år gamle. Loven ble iverksatt 1. januar 2003. I Danmark går 84 prosent av barn med minoritetsspråklig bakgrunn i barnehage (mot 92 prosent av samtlige barn under skolealder), noe som gir et godt utgangspunkt for å iverksette tiltak i barnehagealder. Det gis også et tilbud til minoritetsspråklige barn som ikke går i barnehage. Den kommunale organiseringen av tilbudet for denne gruppen kan for eksempel være "språklekestuer" på grunnskoler. Her deltar minoritetsspråklige barn 15 timer i uken i pedagogiske aktiviteter.

Den statlige økonomiske støtten til kommunene for å tilby morsmålsopplæring i grunnskolen er trukket tilbake. Likevel tilbyr de største kommunene morsmålsopplæring for egen regning. Den danske regjering har nylig lagt fram en rapport som presenterer visjoner og strategier for bedre integrasjon¹⁹. I dokumentet presenteres en rekke forslag som skal følges opp gjennom veiledninger, videomateriell, kurs og informasjonsmøter. Det skal legges mer vekt på foreldre og samarbeid mellom hjem og skole, det skal gjennomføres en egen kampanje mot mobbing, og det skal satses på spredning av gode eksempler.

I løpet av 1990-årene og frem til i dag har det skjedd en endring i utdanningsatferden blant unge med minoritetsbakgrunn. Spesielt i gymnaset er rekrutteringen og den kjønnsmessige sammensetning av elevene omtrent lik mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen. Fullføringsgraden er noe lavere for

¹⁷ <http://modersmal.skolutveckling.se/projekt/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=viewarticle&artid=38&page=1>

¹⁸ http://www.skolutveckling.se/om_myndigheten/pdf/regleringsbrev_skolutv2003.pdf

¹⁹ http://www.inm.dk/publikationer/regeringens_vision_og_strategier/vision_og_strategier/index.htm

innvandrere og personer født i Danmark av utenlandsfødte foreldre. Det er vesentlig dårligere gjennomføringsgrad blant minoritets elever på yrkesfaglige utdanninger.

Når det gjelder opplæringstilbud for voksne, nyankomne innvandrere, legges det vekt på rask integrering

i arbeidslivet i kombinasjon med danskopplæring og samfunnskunnskap. Det har blitt gjennomført en svært omfattende etterutdanning av lærere og ledere i danskundervisning for voksne, og støtten til kommunene beregnes ut fra gjennomføringsgraden til deltakerne i opplæringen.

Mål for strategiplanen

Det overordnede målet med planen er å rette oppmerksomhet mot og igangsette tiltak som skal bidra til å sikre en likeverdig opplæring som gir alle like muligheter til læring, utdanning og arbeidsliv. Videre skal planen bidra til et inkluderende læringsmiljø, fritt for rasisme, diskriminering, mobbing og vold.

Mål

Planen har fem hovedmål:

- Bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder
- Bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever
- Øke andelen blant minoritetsspråklige elever og lærlinger som påbegynner og fullfører videregående opplæring
- Øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning
- Bedre norskerferdighetene til minoritetsspråklige voksne

Delmål

De fem hovedmålene har følgende delmål:

- Bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder
 - øke deltakelsen av minoritetsspråklige barn i barnehage
 - bidra til et helhetlig og fleksibelt tjenestetilbud til minoritetsfamilier med barn i førskolealder
 - bidra til å øke kompetansen blant de ansatte når det gjelder tospråklig utvikling og flerkulturelle spørsmål
- Bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever
 - bedre språkopplæringen i skolen
 - øke rekrutteringen av minoritetsspråklige lærere på alle trinn i utdanningen
 - styrke samarbeidet mellom hjem og skole
 - bedre læringsmiljøet og arbeidet mot rasisme og diskriminering

- Øke andelen blant minoritetsspråklige elever og lærlinger som påbegynner og fullfører videregående opplæring
 - bedre yrkes- og utdanningsveiledningen
 - bedre mulighetene for læreplass
 - utvikle mer fleksibel og målrettet opplæring av elever med kort botid i landet
- Øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning
 - øke rekrutteringen av studenter med minoritetsbakgrunn til høyere utdanning, spesielt til lærerutdanningene
 - styrke oppfølgingen av minoritetsstudenter for å bedre gjennomføringen
- Bedre norskerferdighetene til minoritetsspråklige voksne
 - sørge for en fleksibel og målrettet opplæring av voksne innvandrere
 - sikre at flere voksne innvandrere fullfører norskopplæringen, og at de består språkprøven
 - utvikle flere tilbud om norskopplæring for foreldre i tilknytning til barnas skole og barnehage

I tillegg skal planen

- stimulere til formidling av gode eksempler
- øke kunnskapen om minoritetsspråklige i barnehage, skole og utdanning
- bedre det tverrsektorielle samarbeidet mellom barnehager, helsestasjoner, skoler, høyere utdanning og arbeidsliv

Tiltak

Tiltakene i strategiplanen skal bidra til å møte de utfordringene som er beskrevet i kapittel 2. Tiltakene er ordnet etter strategiplanens fem hovedmål, og omfatter et siste punkt om tiltak knyttet til erfaringsspredning.

Noen av tiltakene er igangsatt nylig, mens andre er helt nye. Tiltakene må ses i sammenheng med hverandre. Nettopp gjennom en helhetlig strategi, der enkelttiltakene ses i sammenheng, vil en få størst effekt ut av det enkelte tiltak. Den førstnevnte institusjon på hvert tiltak er hovedansvarlig for tiltaket²⁰. Læringscenteret (LS) har et særlig ansvar for oppfølgingen av strategiplanen og for å se de ulike tiltakene i sammenheng. I dette arbeidet skal LS samarbeide tett med det nyopprettede Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO) ved Høgskolen i Oslo og VOX. I kapittel 5 redegjøres det nærmere for organiseringen og gjennomføringen av tiltakene.

Mål 1: Bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder

1 Tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder

Handling

Det etableres en ny tilskuddsordning som skal bidra til at kommunene kan utforme tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder. Ordningen trer i kraft 1. august 2004, og må ses i sammenheng med at tilskuddet til tospråklig assistanse i barnehagen avvikles fra samme tidspunkt. Et delmål med tilskuddet er å bidra til at kommunene utformer et helhetlig tjenestetilbud, der barnehage, helsestasjon, skole og norskopplæring for mødre ses i sammenheng. Et annet delmål er å øke deltakingen blant minoritetsspråklige barn i barnehagen, fordi barnehagen er en god integrerings- og språkopplæringsarena. Kommunene kan nytte tilskuddet fleksibelt og utforme tiltak ut fra lokale variasjoner, ressurser og behov. Tilskuddet skal rettes inn mot de barna som har størst behov for språkstimuleringstiltak. I tillegg til å utforme tiltak i barnehage kan tilskuddet nyttes til å styrke den flerkulturelle kompetansen hos de ansatte, styrke informasjonen til foreldre, tilrettelegge tiltak for minoritetsspråklige barn som ikke har barnehageplass og til å etablere godt samarbeid mellom tjenestene. Tiltaket må ses i sammenheng med tiltak 2 og 4.

Ansvar

BFD/Fylkesmennene/NAFO

Tidsramme

Ny tilskuddsordning fra 1. august 2004

²⁰ Se vedlegg 1 for oversikt over forkortelser av navn på institusjoner.

2 Språkstimulering av førskolebarn – veiledningsmateriell for foreldre

Handling

Utarbeiding av veiledningsmateriell om hvordan foreldre med minoritetsbakgrunn kan støtte den generelle og språklige utviklingen hos barna før skolestart. Målgruppen for tiltaket er helsestasjoner, barnehager og skoler som kan informere og veilede foreldrene i bruk av materialet. Erfaringene fra BFDs foreldreveiledningsprogram²¹ vil bli vurdert i forbindelse med tiltaket.

Ansvar

NAFO/BFD/FUG

Tidsramme

2004–2007

Mål 2: Tiltak for å bedre skoleprestasjonene til språklige minoritetselever

Tiltak for å bedre språkopplæringen i skolen

3 Endring av opplæringsloven – mer fleksibel særskilt språkopplæring

Handling

Opplæring av elever fra språklige minoriteter i den offentlige grunnskolen er regulert i opplæringsloven § 2-8. Etter denne bestemmelsen har kommunen plikt til å gi elever med annet morsmål enn norsk og samisk særskilt norsk-opplæring, tospråklig fagopplæring og morsmålsopplæring. Eleven har rett til alle tre typer opplæring under forutsetning av at det finnes egnet undervisningspersonale i kommunen. Departementet har mottatt henvendelser om at bestemmelsen er vanskelig å gjennomføre i praksis, fordi det ofte er vanskelig å skaffe kompetente morsmålslærere og tospråklige lærere, og at bestemmelsen gjør det vanskelig å finne gode pedagogiske og organisatoriske modeller for å gi tilpasset opplæring til språklige minoriteter. Elever fra språklige minoriteter i friskoler har fra og med 1. oktober 2003 tilsvarende rett til særskilt språkopplæring etter friskoleloven § 3-5. Departementet foreslår å endre opplæringsloven § 2-8 og friskoleloven § 3-5 slik at kommunene får økt fleksibilitet til selv å vurdere *hvordan* de skal tilby tilpasset opplæring. Det tas sikte på at lovendringen kan iverksettes fra skoleåret 2004/2005.

Ansvar for iverksettingen

UFD

Tidsramme

Høringen sendes ut desember 2003.

4 Utprøving av ulike modeller for særskilt språkopplæring

Handling

Det åpnes for utprøving i kommuner/fylkeskommuner av ulike modeller for språkopplæring i skole og barnehage. Utprøvingen kan omfatte ulike modeller for morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring, forsterket norskopplæring og tidlig språkstimulering i barnehage. Det tas sikte på å utvikle fleksible modeller for norskopplæring av mødre i tilknytning til barnehage/skole, og det oppfordres til økt samarbeid mellom barnehage og grunnskole for bedre språkutvikling, og mellom ungdomsskole og videregående opplæring for å få bedre overganger og økt læringsutbytte. Utprøvingen vil bli evaluert med sikte på å spre erfaringer og gode eksempler. Tiltaket må ses i sammenheng med tiltak 1 og 3. En forutsetning for at tiltaket skal kunne gjennomføres er at de foreslåtte lovendringene i tiltak 3 vedtas.

Ansvar

LS/BFD/NAFO/Fylkesmennene/Skoleeiere/Skoler/Barnehageeiere/Barnehager

Tidsramme

2004–2009

²¹ Se vedlegg 2 for mer om foreldreveiledningsprogrammet.

5 Skoleeierne og skolenes plandokumenter

Handling

Skoleeierne utfordres til å inkludere opplæringen for språklige minoriteter i kommunens/fylkeskommunens og aktuelle skolers plandokumenter. For å sikre helhet og sammenheng i opplæringen er det viktig at de særskilte opplæringstiltakene for elever fra språklige minoriteter inngår i den helhetlige planleggingen i kommunen/fylket. Kommunen må se ulike former for språkstimulering i førskolealder i sammenheng med tiltakene i skolen og med tilbudene til foreldrene. Det er videre viktig med helhetlig planlegging av opplæringen ved den enkelte skole og for den enkelte elev, slik at det blir god sammenheng mellom den særskilte opplæringen (morsmålsopplæring, tospråklig opplæring, særskilt norskopplæring) og den øvrige opplæringen. Skoleeierne plandokumenter vil være et grunnlag for den årlige tilstandsrapporteringen.

Ansvar

Skoleeierne/Skolene/Fylkesmennene/LS

Tidsramme

2004–2005

6 Demonstrasjonsskoler

Handling

For skolene er det en utfordring å vurdere nye løsninger og iverksette tiltak som kan bidra til å bedre kvaliteten i opplæringen og å øke læringsutbyttet for elever fra språklige minoriteter. Skolene må arbeide målrettet bl.a. med organisering av opplæringen, helhet og sammenheng i opplæringen, bruk av lærerressurser, ulike kontaktformer med de foresatte, elevene som ressurs i opplæringen, overganger barnehage–grunnskole, barnetrinn–ungdomstrinn, ungdomstrinn–videregående opplæring. Skoler som har funnet gode løsninger og oppnår gode resultater på flere av disse områdene, prioriteres ved utnevning av nye demonstrasjonsskoler.

Ansvar

LS

Tidsramme

2004–2009

7 Leksehjelp

Handling

Skolene oppfordres til å iverksette tilbud om leksehjelp for alle elever, men et særlig tilbud bør bli gitt til minoritetsspråklige elever. Det oppfordres til samarbeid med frivillige organisasjoner som allerede gir slike tilbud, som for eksempel Norges Røde Kors og Primær-medisinsk verksted i Oslo. Departementet vil støtte leksehjelpen ved Oslo Røde Kors Internasjonalt Senter (ORKIS) slik at de kan spre erfaringene overfor skoler i Oslo kommune og eventuelt andre steder i landet. FUG har laget brosjyren *Foreldrenes deltakelse i barnas læring* på 11 språk, som kan benyttes i dette arbeidet.

Ansvar

Skoleeierne/Skolene/ORKIS/FUG/Oslo kommune

Tidsramme

Fortløpende

8 Bruk av litteratur og skolebibliotek

Handling

Gjennom strategiplanen *Gi rom for lesing!* er det oppfordret til økt bruk av skolebibliotek og lesing. Læringscenteret skal stimulere til økt tilbud på bøker på ulike morsmål i skolebibliotekene/folkebibliotekene og til samarbeid mellom skole, bibliotek og hjem om lesestimulering. Foreldre og barn skal motiveres til å ta i bruk bøker på morsmål og norsk. Deichmanske bibliotek er nasjonal fjernlåsentral for litteratur på minoritetsspråk og veilednings- og kompetansesenter for bibliotektilbud til språklige minoriteter, og har et nettsted med tjenester for språklige minoriteter, Bazar. Læringscenteret skal medvirke til økt kompetanse om emnet og formidling av gode eksempler.

Ansvar

LS/Skoleeierne/Skole- og folkebibliotekene/ Fylkesmennene

Tidsramme

2004–2008

9 Utvikling og distribusjon av kartleggingsmaterieell i leseferdighet

Handling

Læringscenteret har utarbeidet materieell for kartlegging av leseferdighet i andre morsmål enn norsk og samisk, med lærerveiledninger for 2. og 3. klasse. Materieellet foreligger på albansk, somali, tyrkisk, urdu og vietnamesisk. Kartleggingsmaterieellet kan brukes alternativt til eller i kombinasjon med kartleggingsmaterieellet på norsk. Det er også foretatt pilotutprøving for prøver som skal måle leseferdigheten på et kombinert 4. og 5. klassetrinn for de samme språkene som det foreligger prøver i for 2. og 3. klasse. I tiltaksplanen *Gi rom for lesing!* er det foreslått å utarbeide prøver på flere språk for kartlegging av leseferdigheten (f.eks. arabisk, spansk, tamil). Det skal vurderes å utvikle hensiktsmessig kartleggingsverktøy for videregående opplæring. Tiltaket må ses i sammenheng med tiltak 10.

Ansvar

LS/NAFO

Tidsramme

2003–2008

10 Språklige minoriteter med behov for særskilt tilrettelagt opplæring

Handling

Læringscenteret får i oppdrag å etablere et nettverk for å øke kompetansen knyttet til språklige minoriteter med behov for særskilt tilrettelagt opplæring. Aktuelle aktører i et slik nettverk, i tillegg til NAFO, er bl.a. Torshov og Bredtvet kompetansesentre. Gjennom nettverket skal det utvikles observasjons- og kartleggingsmaterieell, samt metoder knyttet til særskilt tilrettelagt opplæring av elever fra språklige minoriteter med behov for slik opplæring. Videre vil det bli vurdert kompetanseutvikling på feltet, bl.a. overfor skolelederne og PPT i grunnopplæringen. Tiltaket må ses i sammenheng med tiltak 1, 9 og 25.

Ansvar

LS/NAFO/Skoleierne

Tidsramme

2004–2007

11 Norsk som andrespråk

Handling

Norsk som andrespråk skal være et tilbud inntil eleven har gode nok norskkunnskaper til å følge vanlig norsk-opplæring. Det blir utviklet materiell som skal hjelpe skolen med å vurdere når elevene er i stand til å gå over til vanlig opplæring. Målgruppen for tiltaket er lærere og elever med norsk som andrespråk. Hensikten er at læreren og eleven selv kan følge språkutviklingen i norsk og kartlegge det språklige nivået. Materialet er basert på *Common European Framework* tilpasset norsk som andrespråk og er knyttet til mappevurderingsmetodikken. Materialet prøves ut i løpet av 2003/2004. LS utarbeider plan for oppfølgingen av dette, med eventuell oppfølging i hele grunnopplæringen. Det skal gjennomføres en evaluering av praktiseringen av norsk som andrespråk når det gjelder ressursbruk, organisering, rapportering og statistikk.

Ansvar

LS/NAFO

Tidsramme

2003–2006

12 Norsk som andrespråk i fagene

Handling

For å øke lærernes kompetanse i å undervise minoritetsspråklige elever i fagene matematikk, naturfag og samfunnsfag, og dessuten i yrkesfag, skal det iverksettes kurs i opplæring i disse fagene ved hjelp av norsk som andrespråktilnærming. Kursene utvikles og tilbys av Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring i samarbeid med høyskoler og skoleeiere. Kursene tilbys i første rekke lærere i videregående opplæring.

Ansvar

NAFO/Skoleeiere

Tidsramme

2005-2009

13 Det flerkulturelle perspektivet i læreplanene i grunnopplæringen

Handling

Det regjeringsoppnevnte Kvalitetsutvalget, som la frem sin utredning 5. juni 2003, foreslo at det skal utvikles en ny læreplanstruktur, og at læreplanene skal revideres i samsvar med denne. UFD vil vurdere hvordan og sørge for at det flerkulturelle perspektivet i større grad integreres i nye læreplaner.

Ansvar

UFD/LS

Tidsramme

2003–2007

14 Styrke læremiddelutviklingen og kvaliteten på læremidlene i grunnopplæringen

Handling

Læremidlene skal gjenspeile det flerkulturelle samfunnet i Norge og bidra til positiv identitetsdannelse for både majoritets- og minoritets elever. Resultatene fra en nylig publisert undersøkelse om hvordan dette er ivarettatt i læremidler i grunnopplæringen vil bli fulgt opp gjennom Læringssenterets arbeid med læremidler generelt. Handlingsplanen for læremidler for språklige minoriteter vil bli ferdigstilt i januar 2004, og det vil foregå et fortløpende arbeid med oppfølgingen av den. Det legges bl.a. opp til samarbeid med læremiddelprodusenter for å sikre at det flerkulturelle perspektivet integreres i alle typer læremidler. Videre vil det bli arbeidet med nettbaserte læremidler som har gitt positive resultater for språklige minoriteter.

Ansvar

LS/VOX/Læremiddelprodusenter

Tidsramme

2003–2009

Tiltak for å øke rekrutteringen av tospråklige lærere

15 Utvikling av studietilbud for kompetanseutvikling i det flerkulturelle perspektivet for alle lærere og av studietilbud for minoritetsspråklige som arbeider i barnehage og skole

Handling

Universiteter og høyskoler er oppfordret til å utvikle etter- og videreutdanningstilbud for å øke kompetansen i flerkulturelt arbeid for alle som arbeider med minoritetsspråklige i skole og barnehage. UFD vil gi økonomisk støtte til utvikling av slike tilbud, for eksempel gjennom fjernundervisningsopplegg. Departementet vil bl.a. støtte et samarbeidsprosjekt mellom sju høyskoler om lærerutdanning for tospråklige lærere. Det nyopprettede kompetansesenteret, jf. tiltak 34, vil få oppgaver med å koordinere og informere om ulike videreutdanningstilbud som er relevante for å kvalifisere morsmållærere til full kompetanse, og til å utvide sin kompetanse i bredden med sikte på flere undervisningsoppgaver i skolen. Kompetansesenteret kan også være et sted der skolemyndigheter kan henvende seg med ønsker om etter- og videreutdanning relevant for en flerkulturell skole.

Ansvar

Høyskoler/Universiteter/NAFO

Tidsramme

Fortløpende

16 Stipendordning for minoritetsspråklige lærere uten formalkompetanse

Handling

En del minoritetsspråklige arbeider som lærere uten å ha formell kompetanse. De mangler i varierende grad pedagogisk eller faglig utdanning for å tilfredsstille tilsetningskravene. Noen av de minoritetsspråklige lærerne trenger bare en kort videreutdanning for å få formell kompetanse, andre trenger en mer omfattende utdanning.

Departementet vil innføre en stipendordning som bidrar til at minoritetsspråklige lærere kan søke videreutdanning med sikte på å få godkjent allmennlærerkompetanse eller kompetanse på grunnlag av annen fireårig utdanning fra universitet eller høyskole. Stipendene utlyses nasjonalt, mens skoleeierne innstiller kandidater.

Ansvar

LS

Tidsramme

2004-2009

17 Praksisprosjekt knyttet til rekruttering av innvandrere med høy utdanning til læreryrket

Handling

Minoritetsspråklige med utenlandsk eller norsk høyere utdanning relevant for arbeid i skolen bør få veiledning om arbeidsmuligheter i skolen og mulighet til å supplere sin utdanning og kompetanse fram til full lærerkompetanse.

På bakgrunn av erfaringer som er gjort med praksisplasser, vil departementet i samarbeid med noen utvalgte kommuner vurdere hvordan et slikt prosjekt kan iverksettes.

Ansvar

LS/Utvalgte kommuner/Høyskoler/NAFO

Tidsramme

2005-2009

Tiltak for å styrke samarbeidet mellom hjem og skole

18 Hefte om rettigheter og plikter i grunnskolen

Handling

For å styrke samarbeidet mellom hjem og skole er det utarbeidet et hefte om rettigheter og plikter for skolen, foreldrene og elevene i grunnskolen. Heftet skal bidra til å styrke dialogen mellom foreldrene og skolen og kan f.eks. brukes ved innskriving og skolestart. Heftet skal utarbeides på flere språk og gi eksempler på hvordan konkrete utfordringer kan løses.

Ansvar

UFD/LS i samarbeid med FUG

Tidsramme

2003-2004

19 Økt deltakelse i skolen av foreldre med minoritetsbakgrunn

Handling

Gjennom prosjektet *Minoritetsspråklige foreldre – en ressurs for elevenes opplæring i skolen* arbeides det med å øke deltakelsen av foreldre med minoritetsbakgrunn i skolens liv, bl.a. i elevråd, FAU og driftsstyrer. Hovedmålet med prosjektet er at foreldre med minoritetsbakgrunn skal få økt trygghet og få styrket sin rolle som foreldre.

Foreldrene skal dyktiggjøres i å være veiledere og ressurspersoner for sine barn. Det arbeides også for økt samarbeid med innvandrersorganisasjonene for å fremme økt engasjement i skolen²². Det vil bli vurdert hvordan en kan spre erfaringer fra prosjektet utover prosjektperioden.

Ansvar

FUG/Skoler/Innvandrersorganisasjonene

Tidsramme

2002-2004

Tiltak for å bedre læringsmiljøet og arbeidet mot rasisme og diskriminering

20 Skolens læringsmiljø og verdigrunnlag

Handling

Opplæringsloven kapittel 9a om elevens skolemiljø fastslår at skolen aktivt og systematisk skal arbeide for å fremme et godt psykososialt miljø, der den enkelte opplever trygghet og sosial tilhørighet. Skolene skal utvikle en plan for hvordan dette er tenkt fulgt opp. Opplæring i verdier, demokrati og menneskerettigheter, arbeid mot rasisme og diskriminering er sentrale elementer i en slik plan. Planen må ses i sammenheng med kommunenes og skolenes øvrige plandokumenter, jf. tiltak 5. Planen skal inkludere hele skolesamfunnet og utvikles i samarbeid med foreldre og elever. Læringscenteret skal utarbeide en veileder for skolens arbeid med verdier. Veilederen skal hjelpe skolene til å utarbeide sitt eget verdigrunnlag. Fylkesmennene har ansvar for å skape fora og møteplasser for dette arbeidet, samt for klagebehandling, veiledning og tilsyn med skolenes oppfølging av § 9.

Ansvar

LS/Fylkesmennene/Skoleeierne/Skolene

Tidsramme

2004-2009

21 Undervisningsopplegget Mangfold og dialog

Handling

Et av flere tiltak i arbeidet med *Manifest mot mobbing* er å utvikle økt kompetanse hos skolens personale til å analysere flerkulturelle situasjoner og konflikter mellom barn der etnisitet er en faktor. Utdanningsforbundet skal videreutvikle undervisningsopplegget *Mangfold og dialog* (MOD) som et ledd i arbeidet med å bekjempe mobbing. MOD er et undervisningsopplegg og et kursprogram som brukes for å endre holdninger og gi kunnskap om spørsmål som berører fordommer, diskriminering og rasisme.

Ansvar

Utdanningsforbundet/Skoleeierne/Skolelederne/LS

Tidsramme

2004-2005

²² Tiltaket skal ses i sammenheng med BFDs foreldreveiledningsprogram. Se vedlegg 2 for mer om dette.

Mål 3: Tiltak for å øke andelen blant minoritetsspråklige elever og lærlinger som påbegynner og fullfører videregående opplæring

Tiltak for å øke kompetansen i veiledning av minoritetsspråklige

22 Frafall i videregående opplæring

Handling

Frafallet i videregående opplæring er større blant minoritets elever enn blant majoritets elever, selv om mye tyder på at forskjellen mellom minoritet og majoritet har blitt mindre de senere årene. I dag er det blant minoritets elever på yrkesfaglige studieretninger utfordringene fremstår som særlig store. Som en del av Fattigdomsmeldingen er Oppfølgingstjenestens arbeid med frafall i videregående opplæring styrket. Rådgivningstjenesten og Aetat er sentrale samarbeidspartnere i dette arbeidet. I 2002 ble det iverksatt et pilotprosjekt i fire fylker, som skal spres nasjonalt i 2004 og 2005. Fra og med 2004 vil alle fylker delta i prosjektet. I tillegg er det utarbeidet et opplæringsprogram for rådgivere i grunnskole og videregående opplæring, PPT, oppfølgingstjenesten og Aetat for veiledning av minoritetsspråklige elever. I første rekke tilbys programmet til veiledere i de fire prosjektfylkene. Tilbudet vurderes utvidet til å gjelde hele landet.

Ansvar

LS/NAFO/Pilotfylker (Vest-Agder, Oslo, Sør-Trøndelag og Finnmark)/Skoleeierne

Tidsramme

2003–2005

23 Fagopplæring og læreplasser

Handling

Undersøkelser viser at minoritets elever har vanskeligere for å få lære plass enn majoritets elever. Skoleeierne (fagopplæringsetaten i fylkeskommunene) og bransjene, for eksempel gjennom opplæringskontorene, oppfordres til å legge vekt på det flerkulturelle perspektivet i kompetanseutviklingen av instruktører og i bedrifter for å bidra til samme tilgang til læreplasser for minoritets elever som for majoritets elever.

Ansvar

Fylkeskommunene/Bransjeorganisasjonene

Tidsramme

2004–2009

Tiltak for å bedre overgangen til norsk skole for dem som kommer til landet i løpet av skolegangen

24 Tiltak for å øke rekrutteringen av personer med innvandrerbakgrunn til videregående opplæring og høyere utdanning

Handling

For å øke rekrutteringen av personer med innvandrerbakgrunn til videregående og høyere utdanning, vil regjeringen vurdere å endre opplæringsloven slik at ufullstendig grunnskoleopplæring i hjemlandet ikke står til hinder for inntak i videregående opplæring. Siktemålet er å gi ungdom fra språklige minoriteter, med ufullstendig grunnskoleopplæring, undervisning sammen med jevnaldrende majoritetsspråklig ungdom så snart som mulig. Dette innebærer at grunnskoleopplæringen gis integrert i videregående opplæring, og at fylkeskommunen blir ansvarlig for denne opplæringen. En eventuell endring av opplæringsloven vil bli drøftet i stortingsmeldingen om oppfølging av Kvalitetsutvalget.

Ansvar

UFD

Tidsramme

Stortingsmelding våren 2004, lovproposisjon våren 2005.

25 Ungdom med svak grunnskoleopplæring fra utlandet og kort botid i Norge

Handling

Tiltaket tar sikte på å sørge for tilpasset opplæringstilbud til ungdom med svak skolebakgrunn som kommer til Norge i ungdomsskolealder og videregående opplærings alder, og som forventes å følge opplæringen på alderstrinnet etter kort botid. Det settes i verk et pilotprosjekt gjennom samarbeid mellom utvalgte kommuner, fylkeskommuner og skoler. Læringscenteret er ansvarlig for utviklingen av materiell og for veiledningen i prosjektet. Tiltaket vurderes utvidet til hele landet. Tiltaket må bl.a. ses i sammenheng med tiltak 10.

Ansvar

LS/NAFO/VOX/Fylkesmennene/Skoleeierne

Tidsramme

2004–2009

Mål 4: Tiltak for å øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning

Tiltak for å øke rekrutteringen av elever med minoritetsbakgrunn til høyere utdanning, spesielt til lærerutdanningene

26 Rekruttering til høyere utdanning

Handling

For å følge opp tiltak i *Handlingsplan mot rasisme* har departementet satt av midler som etter søknad kan støtte særlige tiltak ved institusjonene. Dette gjelder bl.a. spesielle rekrutteringstiltak for studenter med innvandrerbakgrunn. Målrettet informasjon og motivasjonsarbeid i innvandremiljøer inngår i dette ved flere læresteder, bl.a. ved Høgskolen i Buskerud. Høgskolen i Oslo skal i en toårsperiode sikre erfaringsutveksling om ulike tiltak.

Ansvar

Universiteter/Høyskoler/UFD

Tidsramme

2003–2006

27 Bedre gjennomføring og mindre frafall i studiene

Handling

Høyskolen i Oslo har bred erfaring med minoritetsstudenter og har prøvd ulike tiltak som opplæring i norsk fagspråk og særskilte oppfølgingstiltak. UFD har tildelt høyskolen midler for å sikre erfaringsspredning til andre institusjoner. Universitetet i Oslo har et toårig prosjekt som både skal fremme rekruttering, forebygge frafall og lette overgangen til arbeidslivet. Erfaringer fra disse tiltakene skal spres til andre høyskoler og universiteter med sikte på å bedre gjennomføringen for språklige minoriteter i høyere utdanning.

Ansvar

Universiteter/Høyskoler/ NAFO/HiO/UiO

Tidsramme

2003–2009

28 Rammepanene og fagplanene for lærerutdanningen

Handling

For å forberede for den flerkulturelle virkeligheten som møter lærere og førskolelærere i norsk skole og barnehage, er det flerkulturelle aspektet forsterket i rammeplanene for alle lærerutdanningene, inklusive praktisk-pedagogisk utdanning. Det flerkulturelle og det internasjonale perspektivet skal inn i alle fag. Det er viktig at faget norsk ivaretar både det flerkulturelle perspektivet generelt og opplæringen av barn som har norsk som andrespråk. Studiene må gi mulighet for fordypning i opplæring av minoritetsspråklige elever. Norsk som andrespråk kan velges som eget fag.

Ansvar

UFD/Høyskolene/Universiteter/NAFO

Tidsramme

Fortløpende

Mål 5: Tiltak knyttet til å bedre norskerferdighetene til minoritetsspråklige voksne

29 Rett og plikt til norskopplæring for voksne innvandrere

Handling

Det foreslås at voksne innvandrere med en oppholdstillatelse som gir grunnlag for bosettingstillatelse skal få rett og plikt til 300 timer opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Opplæringen skal inkludere 50 timer samfunnskunnskap gitt på et språk deltakerne forstår, og gjennomføres i løpet av tre år. Gjennomført 300 timer opplæring eller dokumentasjon av tilsvarende norskkunnskaper er en forutsetning for å få bosettingstillatelse og statsborgerskap. Kommunene får plikt til å gi opplæring opp til totalt 3000 timer for dem som trenger det. Den totale timerammen skal gjennomføres i løpet av fem år. Videre skal det utarbeides en ny læreplan og veiledning for opplæringen, som vil omfatte organisering, innhold m.v. Med grunnlag i den nye læreplanen skal det utarbeides prøver, bl.a. tas det sikte på at den avsluttende prøven skal gi informasjon og bidra til å motivere arbeidsgivere til å legge vekt på gjennomført språkprøve ved ansettelse. I tillegg skal det etableres et nasjonalt registreringssystem som vil gi bedre dokumentasjon på hvordan ordningen fungerer.

Ansvar

KRD/UFD/LS/VOX/Fylkesmennene/Kommunene

Tidsramme

Opplæringen settes i verk 01.01.05 overfor innvandrere som kommer til landet etter denne dato. Læreplan og språkprøve skal foreligge 01.01.05.

30 Introduksjonsprogram

Handling

Bosettingskommunene vil få plikt til å gi individuelt tilpasset introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger, personer med opphold på humanitært grunnlag og familiegjennforente til disse dersom de har behov for grunnleggende kvalifisering, jf. lov 4. juli 2003 nr. 80 om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere. Formålet med introduksjonsordningen er å styrke nyankomne innvandreres mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnslivet og deres økonomiske selvstendighet. Programmet skal omfatte heldagstilbud, normalt inntil to år, og gi grunnleggende ferdigheter i norsk og innsikt i norsk samfunnsliv, samt forberede for deltaking i yrkesliv og/eller utdanning. Den praktiske innføringen i norsk arbeids- og samfunnsliv utgjør en viktig del av programmet.

Ansvar

KRD/UDI/UFD/Fylkesmennene/Kommunene

Tidsramme

Lov om introduksjonsordningen trådte i kraft som en frivillig ordning for kommunene fra 01.09.03. Kommunene får plikt til å iverksette loven 01.09.04.

31 IKT i norskopplæring for voksne innvandrere

Handling

Ulike IKT-programmer for norskopplæring er under utvikling og utprøving. I skoleåret 2003/04 er det i gang utprøving av ulike programmer, bl.a. av Migranorsk og Nynorsk Pluss, i ti kommuner. Bruk av IKT gir økt fleksibilitet i opplæringen og kan i større grad imøtekomme deltakernes opplæringsbehov med hensyn til tid, sted, innhold og nivå.

Ansvar

KRD/UFD/VOX/LS/Fylkesmennene/Kommunene

Tidsramme

2003–2004

32 Utvikling av europeisk språkperm for voksne innvandrere

Handling

Den nye læreplanen for grunnopplæring i norsk for voksne innvandrere vil bygge på nivåbeskrivelsene og vurderingskriteriene i det europeiske rammeverket, *Common European Framework of Reference for Languages (CEF)*. Språkpermen, som er basert på dette rammeverket, består av tre deler som brukes for å vise hva eleven/deltakeren kan på ulike språk og hvordan disse språkene er lært, og den inneholder dokumentasjon på språklige ferdigheter og kunnskaper. Læringssenteret har gjennomført et pilotprosjekt for utprøving av språkpermen. Prosjektet viser at det trengs en spesiell versjon for voksne språkdeltakere i en ny kultur. Det skal inngås samarbeid mellom Norsk Språktest, UFD, LS og VOX med sikte på å utvikle en tjenlig språkperm for voksne innvandrere.

Ansvar

UFD/LS/ VOX/Norsk språktest

Tidsramme

2004–2005. Bruk av permen iverksettes 01.01.05.

33 Fengselsundervisning

Handling

Det skal iverksettes tiltak for å bedre norskundervisningen for minoritetsspråklige innsatte i norske fengsler. Norskundervisningen må tilpasses den enkeltes nivå og behov. På bakgrunn av evalueringen av fengselsundervisningen vil det bl.a. bli utarbeidet veiledningsmaterieell om undervisningens omfang, metodikk og organisering.

Ansvar

LS/Fylkesmannen i Hordaland/Fylkesmennene/ Skoleeiere

Tidsramme

2005–2009

Tiltak knyttet til erfaringsspredning

34 Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO)

Handling

Det skal opprettes et nasjonalt senter for kompetanseutvikling i en flerkulturell skole og utdanning. Senteret får navnet *Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring*. Senteret skal drive kompetanseoppbygging blant barnehageeiere, skoleeiere, skoleledere og lærere, høyskoler og universiteter. Senteret skal samarbeide med fagmiljøer ved universiteter, høyskoler og kompetansesentre, og skal bidra til å etablere nettverk på dette området på nasjonalt og lokalt nivå, slik Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen (SEFS) nå gjør. Senteret skal opprettes ved Høgskolen i Oslo, og den allerede eksisterende enheten SEFS legges inn i senteret. Samtidig vil andre fagmiljøer på høyskoler og universiteter være naturlige samarbeidspartnere i kompetanseutviklingen. SEFS har allerede utviklet en slik samarbeidsstruktur med sentrale fagmiljøer. Senteret styrkes med midler tilsvarende andre nasjonale sentre.

Ansvar

UFD/Høgskolen i Oslo

Tidsramme

2004–2009

35 Kompetanseutvikling blant skoleledere

Handling

Skolelederne på alle nivåer spiller en viktig rolle i å bidra til gjennomføringen av strategiplanen. Det er derfor viktig å bidra til kompetanseutvikling og bevisstgjøring om det flerkulturelle perspektivet blant lederne. Det oppfordres til at det flerkulturelle perspektivet inkluderes i eksisterende lederutviklingsprogrammer på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Det oppfordres til samarbeid mellom lærerutdanningsinstitusjoner og skoleeiere.

Ansvar

Skoleeierne/Høyskoler/Universiteter/NAFO

Tidsramme

Fortløpende

36 Årlige konferanser/seminarer i strategiplanens virketid

Handling

Som et ledd i arbeidet med å bidra til økt bevisstgjøring og større kompetanse knyttet til opplæringen av språklige minoriteter skal det, i strategiplanens virketid, stimuleres til formidling av gode eksempler på erfaringsspredning mellom skoler, skoleeiere, barnehager, barnehageeiere, UH-sektoren, voksenopplæringsinstitusjoner og andre gjennom årlige regionale eller nasjonale konferanser/seminarer. Erfaringer fra SEFS' fokusskoler²³ bør brukes på disse konferansene/seminarene. Videre vil det kunne være aktuelt å bygge på erfaringer fra andre sektorer gjennom tverrfaglig samarbeid.

Ansvar

LS/VOX/NAFO/Fylkesmennene

Tidsramme

2004–2009

²³ Skoler som SEFS samarbeider med og som er kommet langt i arbeidet med å være flerkulturelle skoler. NAFO vil videreføre dette arbeidet.

37 Nettbaserte tjenester

Handling

Læringssenterets nettsted for språklige minoriteter <http://skolenettet.no/sprakmin>, som ligger på Skolenettet, skal videreutvikles. Det skal stimuleres til erfaringsspredning gjennom økt bruk av Læringssenterets nettsted for språklige minoriteter, samt Migranett og NOA-nett, som er nettbaserte møtesteder for lærere, og gjennom Deichmanske biblioteks nettsted, Bazar, for tilknyttet litteratur på minoritetsspråk. Aktuelle nettbaserte prosjekter som det nyopprettede senteret NAFO, jf. tiltak 34, iverksetter, skal også knyttes til dette nettstedet.

Ansvar

LS/VOX/NAFO

Tidsramme

Fortløpende

38 Eksempelsamling

Handling

Det skal utarbeides en eksempelsamling som viser hvordan skoler, skoleeiere, barnehageeiere, barnehager og andre arbeider med tilpasset opplæring for språklige minoriteter. Eksempelsamlingen skal fungere som inspirasjonsmaterieell og være nettbasert. Eksempelsamlingen skal oppdateres jevnlig og slik sett være i kontinuerlig utvikling. Tiltaket må ses i sammenheng med tiltak 37.

Ansvar

LS/NAFO/BFD

Tidsramme

En førsteutgave skal være ferdig til skolestart høsten 2004.

39 Internasjonalt samarbeid

Handling

Mange land i Europa har gjennom mange år høstet erfaringer med opplæring for språklige minoriteter. Det er viktig at norske skoler kan få del i erfaringer fra skoler i andre land. Elevgruppen er forholdsvis liten i Norge, og det tar lang tid å få frem tilstrekkelig forskning og bredde i erfaringene. Det vil derfor være viktig å følge utviklingen både i de nordiske landene og i andre land. Norge har også høstet erfaringer som det vil være aktuelt å formidle til andre land. Skolene og voksenopplæringsinstitusjoner oppfordres til å delta i internasjonalt samarbeid på dette området, bl.a. gjennom deltakelse i Comenius eller Grundtvig. Det nordiske samarbeidet på dette området må videreføres, bl.a. gjennom videreutvikling av den nordiske forskningsdatabasen, *Nordbas*. Det vil også være viktig å etablere kontakt med land som oppnår gode resultater for minoritetselevne.

Ansvar

LS/ VOX/Skoleeiere/Skoler/NAFO

Tidsramme

Fortløpende

Organisering og gjennomføring

Oppmerksomhet om resultater i alle ledd

Planen skal bidra til et helhetlig perspektiv på innsatsen fra barnehage til høyskole og forskning, på enkelttiltakenes sammenheng med hverandre og bruken av ressurser og økonomi. For å oppnå dette må man involvere aktører fra alle deler av utdanningssystemet, foreldre, offentlige instanser og næringsliv. Tiltaksplanen skal gi resultater på en rekke områder, som til sammen skal bidra til å realisere de fem hovedmålene som er skissert. En viktig del av satsingen blir å undersøke måloppnåelsen på de ulike områdene. På denne måten vil det være mulig å undersøke hva som virker, og det er mulig å identifisere god praksis.

Det nasjonale kvalitetsvurderingssystemet, som iverksettes våren 2004, skal bidra til kvalitetsutvikling gjennom å legge til rette for informerte beslutninger på alle nivåer i opplæringsystemet. Dette systemet vil brukes for å måle oppnåelsen av strategiplanens fem hovedmål.

Mål 1: Bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder

Effekten av tiltaket kan måles ved å se på om deltakelsen i barnehage øker blant minoritetsspråklige barn. SSBs årlige statistikk på barnehagefeltet viser dette. Videre planlegges det en kartlegging/evaluering av kommunenes bruk av midlene i det nye tilskuddet for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder. Det er også planer om å utarbeide en enkel rapportering for kommunene i KOSTRA, slik at det er mulig å kontrollere at midlene nyttes etter forutsetningene.

Mål 2: Bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever

Det arbeides nå med å utvikle nasjonale prøver for å kartlegge elevenes grunnleggende ferdigheter i lesing, skriving, matematikk og engelsk på fire ulike trinn i grunnopplæringen.

Prøvene skal kartlegge elevenes helhetlige læringsutbytte. Dette betyr at det skal utvikles prøver som ikke bare kartlegger elevenes kunnskaper og ferdigheter i snever forstand, men også forståelse, innsikt og evne til å bruke kunnskaper og ferdigheter i nye sammenhenger. F.eks. skal elevenes læringsstrategier, motivasjon for og holdninger til fagene kunne kartlegges ved hjelp av disse prøvene. Prøvene skal utformes slik at de gir grunnlag for å vurdere utviklingen over tid, på både nasjonalt nivå, skoleeiernivå, skolenivå og elevnivå.

I Storbritannia er nasjonale prøver et viktig redskap i utformingen av regjeringens helhetlige politikk knyttet til minoritetsspråklige elever²⁴. Resultatene fra prøvene bekrefter i stor grad det forskning tidligere har vist, men prøvene gir en unik anledning til å vurdere hvilke skoler som oppnår høye prestasjoner blant minoritetsspråklige elever, og det er mulig å følge utviklingen ved skoler som deltar i spesielle prosjekter med sikte på å bedre prestasjonene blant minoritetsspråklige elever.

²⁴ http://www.standards.dfes.gov.uk/midbins/ema/Aiming_High_Consultation_Doc.DOC

De nasjonale prøvene som skal tas i bruk i norsk skole, vil være et viktig redskap for å vurdere i hvilken grad man når målet om å redusere prestasjonsgapet mellom minoritets- og majoritets elever. Prøvene skal også brukes pedagogisk ved at det gis tilbakemelding til skoleeierne, skolelederne og lærerne som grunnlag for forbedrings- og utviklingsarbeid på det enkelte lærestedet, og til den enkelte elev og elevens foresatte som grunnlag for elevens videre læring og utvikling. Ved å følge utviklingen i læringsutbytte og læringsmiljø i kommuner som gjennomfører forskjellige forsøk knyttet til bruken av tilskuddsordningen for minoritetsspråklige elever, vil det kunne slås fast hvilke tiltak som har størst effekt med tanke på å bedre prestasjonene til minoritets elever. Videre vil Elev- og lærlingsinspektørene kunne brukes til å gjøre undersøkelser om elever og lærlingers mening om læring og trivsel i opplæringen.

Gjennom tiltak 4 og 11 skal det gjennomføres egne undersøkelser knyttet til utprøvingen av ulike modeller for særskilt språkopplæring og praktiseringen av norsk som andrespråk. Disse undersøkelsene vil være viktige bidrag til videre satsing.

Mål 2: Øke andelen blant minoritetsspråklige elever og lærlinger som påbegynner og fullfører videregående opplæring

Søking, inntak og gjennomføringsgrad i videregående opplæring registreres av SSB. Ved å følge utviklingen over tid vil vi ha mulighet til å undersøke endringer i gjennomføringsgraden blant etniske minoriteter. Det skal iverksettes følgeforskning og evaluering av prosjektet *Oppfølgingstjenestens arbeid for å hindre at ungdom faller ut av videregående opplæring*. Denne tjenesten har som formål å redusere frafallet i videregående opplæring. Hensikten med følgeforskningen og evalueringen er å få kunnskap og innsikt med tanke på endring, nye tiltak og spredning av erfaringene på landsbasis. Følgeforskningen skal ta utgangspunkt i data om situasjonen slik den er i dag, og se på både tiltaksutviklingen i satsingen og gevinsten av tiltakene.

Mål 4: Øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning

Departementet vil i samarbeid med SSB avklare hvordan man kan kople data over innvandrere i Norge med utdanningsstatistikk på personnivå som viser rekrutteringen til høyere utdanning, progresjon og gjennomføring. Dette vil, uten at man gjennomfører egne undersøkelser, kunne gi kunnskap om rekruttering, gjennomføring og frafall. Det vil være nyttig å få tilgang på slik statistikk på institusjonsnivå med mindre personvernhen- syn er til hinder for det.

Mål 5: Bedre norskferdighetene til minoritetsspråklige voksne

I forbindelse med innføringen av rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere vil det bli krevd at deltakerne må gjennomføre 300 timer opplæring for å få bosettingstillatelse. De som kan dokumentere ferdigheter, kan slippe den obligatoriske opplæringen. Det skal arbeides for at den språkprøven som utarbeides i tilknytning til den nye læreplanen, skal få økt status. Ved innføring av rett og plikt til opplæring skal det etableres et nasjonalt registreringssystem som viser hvor mye opplæring den enkelte deltaker har fått, samt hvilke resultater han/hun oppnår på ulike prøver. Gjennom en slik ordning vil en kunne følge deltakerne gjennom opplæringen og få et bedre grunnlag for evaluering av ordningen.

Norge deltar i den internasjonale undersøkelsen *Adult Literacy and Lifeskills Survey (ALL)*, som er en oppfølging/videreføring av *Second International Adult Literacy Survey (SIALS)*. Datainnsamlingen gjennomføres i 2003, og det tas sikte på å få et stort nok utvalg minoritetsspråklige til å kunne si noe om de generelle norskferdighetene i den voksne minoritetsbefolkningen.

Organisasjon og ledelse

En systemrettet innsats for å bedre minoritetsspråklige barns, unges og voksnes læringsutbytte og fremme deltakelse i høyere utdanning forutsetter at alle nivåer tar ansvar, og at det er hensiktsmessige ansvars- og arbeidsdelinger. Endrede rammebetingelser og mer lokal innflytelse over økonomi, personalforvaltning, organisering av skoler og opplæringstilbud gir muligheter for å organisere opplæringen på nye måter og å utvide handlingsrommet med utgangspunkt i elevenes og deltakernes behov og ønsker.

Ledelsen på ulike nivåer, og spesielt på skole- og klasse-/gruppenivå, har en viktig rolle i den systemrettede innsatsen. Det er et mål å sikre et langsiktig perspektiv på arbeidet.

Rolle- og ansvarsfordeling

Strategiplanene bygger på de generelle prinsippene for ansvarsdeling mellom nivåene i utdanningssektoren. Det er imidlertid behov for bedre samordning mellom nivåene på dette fagområdet.

Læringscenteret har et særlig ansvar for oppfølgingen av strategiplanen og for å se de ulike tiltakene i sammenheng. I dette arbeidet skal LS samarbeide tett med det nyopprettede Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring ved Høgskolen i Oslo og VOX. Det skal utarbeides årlige statusrapporter for hele strategiplanen. LS har hovedansvaret for denne rapporteringen. LS vil ivareta koordineringsansvaret overfor sentrale samarbeidspartner og opptre som informasjonsforvalter. Senterets rolle er å profilere, skape oppmerksomhet og engasjement for planen i fagmiljøer, interessegrupper og allmennheten generelt. Samarbeidspartnere er skoleeierne og kompetanseleverandører som universiteter, høyskoler, andre fagmiljøer og aktører i privat sektor. LS vil i planperioden ha kontinuerlig oppmerksomhet på oppfyllingen av målene i planen.

Barnehageeierne

Barnehagen skal gi barn under opplæringspliktig alder gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem (barnehageloven § 1). Barnehageeierne

- kan bidra til at minoritetsspråklige barn utvikler tospråklighet, dels gjennom å styrke morsmålet, dels gjennom å arbeide aktivt med norsk som andrespråk (rammeplanen for barnehagen)
- bør bidra til at det settes i verk målrettede språkopplegg, slik at minoritetsspråklige barn kan lære norsk (rammeplanen for barnehagen)

Skoleeierne

Skoleeierne har et særlig ansvar for å sikre at skolene arbeider planmessig med kvalitetsutvikling.

Skoleeierne skal

- sørge for at skolene utarbeider lokale planer for lærings- og oppvekstmiljøet som inkluderer skolens verdigrunnlag og arbeid mot rasisme, diskriminering og mobbing
- sørge for et bedre samarbeid mellom hjem og skole
- sørge for at skolene utvikler strategier for inkludering av minoritetsspråklige i opplæringen som en del av de ovennevnte planene
- inspirere og motivere skolene til økt innsats på feltet
- følge opp skolene og tilby veiledning, støtte og kompetanseutvikling
- rapportere til fylkesmannen om utviklingen på feltet

Universiteter og høyskoler

Universitetene og høyskolene har selv ansvar for informasjon og rekruttering til egne studier. De har også utstrakt myndighet til selv å opprette eller nedlegge studier og å utvikle etter- og videreutdanningstilbud. Innenfor denne myndigheten er det avgjørende at de legger vekt på å rekruttere studenter med minoritetsbakgrunn til et bredt spekter av studier, og at de sikrer at studietilbudet inkluderer problemstillinger som gir fremtidige kandidater innsikt i flerkulturelle spørsmål og arbeid med minoritetsgrupper i Norge.

Universitetene og høyskolene har også utdannings- og veiledningskompetanse som på en systematisk måte bør benyttes av lærere, barnehage- og skoleledere og andre fagpersoner i skole og barnehage.

Universitetene og høyskolene forventes å

- bidra til økt samhandling med praksisfeltet, på grunnlag av forskningsbasert kunnskap
- fremme samarbeid og arbeidsdeling mellom etter- og videreutdanningstilbydere for å få økt effektivitet og kvalitet i kompetanseutviklingen både for barnehagene, skolene og for den enkelte lærer, instruktør og barnehage- og skoleleder. Samarbeid og erfaringsutveksling vil gi synergieffekter til beste for skolene, elevene og lærlingene.

Kommunenes Sentralforbund

Kommunens Sentralforbund arbeider for at kommuner og fylkeskommuner skal bli gode skoleeiere og arbeidsgivere for undervisningspersonalet. Kommunens Sentralforbund har et særlig ansvarlig som

- pådriver overfor kommunene i forhold til oppfølgingen av strategiplanene

Fylkesmannen

På regionalt nivå er fylkesmannen sentral.

Fylkesmannen skal

- informere om og koordinere sentralinitierte tiltak i forhold til sine samarbeidspartnere
- gi veiledning, utføre tilsyn og følge opp barnehage- og skoleeierens innsats på feltet
- utføre resultatrapportering og gi faglige innspill til Læringscenteret og departementet
- ha regional kontakt med UH-sektoren

Læringscenteret (LS)

LS har et særlig ansvar for oppfølgingen av strategiplanen og for å se de ulike tiltakene i sammenheng. I dette arbeidet skal LS samarbeide tett med det nyopprettede Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring ved Høgskolen i Oslo og VOX. LS skal

- initiere, iverksette og koordinere tiltakene i planen, prosjekter, programmer, kompetanseutvikling og evaluering
- bidra til at det utvikles systemer for samarbeid og samordning
- bearbeide, analysere og spre kunnskap og erfaringer

- følge opp nordisk og annet internasjonalt arbeid og samarbeid på feltet
- gjennomføre resultatrapportering og gi faglige innspill til departementet og andre oppdragsgivere
- initiere og følge opp forskning og evalueringer på området
- utarbeide årlige statusrapporter over tiltakene i planen. Statusrapporten sendes Utdannings- og forskningsdepartementet

VOX

VOX' oppgave er å fokusere på opplæringsbehov hos voksne innvandrere i arbeids- og samfunnsliv, og VOX vil ha en sentral rolle i å implementere de tiltak i planen som gjelder voksne. VOX skal

- initiere og iverksette utviklingsarbeid som gjelder opplæring for voksne innvandrere. Dette omfatter både den første språkopplæringen og opplæring innenfor grunnskole og videregående opplæring for voksne
- følge opp Kompetansereformen og Realkompetanseprosjektet, herunder Yrkesprøving. Disse prosjektene gjelder hele den voksne befolkningen, men erfaringen hittil viser at reformene har særlig

- mye å si for voksne innvandrere
- drive forskning på oppdrag fra arbeidsliv og det offentlige
- analysere behov for tiltak for voksne, med særlig fokus på innvandrere, i arbeidsliv og opplæring
- drive nasjonale og internasjonale nettverk
- spre kunnskap om tiltak som settes i gang, om metodiske nyvinninger og gode resultat fra igangsatt prosjekt

Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen (SEFS)

SEFS har ansvar for å iverksette og administrere kompetanseutvikling i sektoren. Arbeidet skjer på grunnlag av egne initiativ og på oppdrag fra departementet.

SEFS skal

- bidra til kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen
- medvirke til at fylkeskommuner og kommuner i samarbeid med høyskoler og universiteter selv skal kunne sørge for nødvendig kompetanseutvikling
- samarbeide med LS, VOX og fylkesmennene i flere av tiltakene og prosjektene

Fra 01.01.04 legges SEFS og deres oppgaver inn under det nyopprettede Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (se nedenfor).

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO)

Senteret skal være et nasjonalt senter for kompetanseutvikling i en flerkulturell skole og utdanning.

Senteret får ansvar for kompetanseoppbygging i barnehage, grunnskole, videregående opplæring, voksenopplæring og høyere utdanning. Senteret skal

- gjennom samarbeid med høyskoler og universitet senteret bidra til etterutdanning og veiledning av ansatte i forvaltningen og i barnehager, skoler og voksenopplæringsinstanser, og nettverksbygging mellom dem
- i samarbeid med LS, VOX og fylkesmennene bidra til kompetanseutvikling og etablering av gode regionale samarbeidsstrukturer mellom kompetansetilbydere og kompetansesøkere på alle nivåer og mellom skoleadministrasjonen i forvaltningen. På den måten vil kompetanseutviklingen på det flerkulturelle området forankres regionalt og kunne bli bærekraftig

Utdannings- og forskningsdepartementet

- utformer overordnede mål og planer for arbeidet
- iverksetter politikken gjennom oppdrag til Læringscenteret og andre operative instanser
- reviderer strategiplanen på bakgrunn av den årlige statusrapporten

Barne- og familiedepartementet

- har det overordnede ansvar for barne-, ungdoms-, likestillings- og familiepolitikken, herunder barnehagepolitikken
- har ansvaret for å utvikle en politikk som også kan gi minoritetsspråklige barn et godt og utviklende barnehage tilbud

Kommunal- og regionaldepartementet

- har et særskilt ansvar for å følge utviklingen på flyktning- og innvandrerefeltet på tvers av de ulike sektorgrensene
- har hovedansvaret for oppfølgingen av lov 4. juli 2003 nr. 80 om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere
- vil fra 1. januar 2004 forvalte tilskuddsordningen for norskopplæring og samfunnskunnskap for voksne innvandrere

Andre

Videre er det viktig å ha et godt samarbeid med en rekke andre aktører for å sikre elevmedvirkning og god oppslutning blant lærere og andre brukere om strategiplanen. Aktuelle samarbeidspartnere er

- *Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG)*
- *Lærerorganisasjonene*
- *Eleverorganisasjonen*
- *Innvandrerorganisasjonene*

Litteraturliste

- Bakken, Anders (2003): *Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* Rapport 15/ 03 Oslo: Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring.
- Bakken, Anders (2003b): Morsmålsundervisning og skoleprestasjoner. I *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3(1):3–23.
- Birkemo, Asbjørn (2002): *Læringsmiljø og utvikling*. Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.
- Drøpping, Jon Anders og Hanne Cecilie Kavli (2002): *Kurs for arbeid. Norskopplæring og yrkesdeltakelse blant ikke-vestlige flyktninger og innvandrere*. Fafo-rapport 387. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Fyhn, Anders Brede (2000): *Evalueringsprogram av aktiviteter i grunnskolen under Handlingsprogram Oslo indre øst*. Fafo-rapport 330. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Grøgaard, Jens B., Tove Midtsundstad og Marit Egge (1999) *Følge opp – eller forfølge? Evaluering av Oppfølgingstjenesten i Reform 94*. Fafo-rapport 263. Oslo: Fafo.
- Hansen Wagner, Åse Kari. Foreløpig upubliserte resultater fra PIRLS-undersøkelsen. Stavanger: Senter for leseforskning.
- Helsedepartementet (2003): Regjeringens strategiplan for barn og unges psykiske helse. ...*sammen om psykisk helse...*, I-1088.
- Laursen, Helle Pia (2003): *Dansk som andetsprog i fagene*. Københavns kommune, Uddannelses- og Ungdomsforvaltningen og CVU København & Nordsjælland.
- Læringscenteret 2003: Karakterstatistikken, videregående opplæring. Internt notat.
- Lødding, Berit 2003: *Ut fra videregående Integrasjon i arbeid og utdanning blant minoritetsungdom i det første Reform 94-kullet*. NIFU- Rapport 1/2003. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Myndigheten för skolutveckling (2003): Tema: Modersmål.
<http://modersmal.skolutveckling.se/projekt/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=viewarticle&artid=38&page=1>
- Markussen, Eifred 2003: *Valg og bortvalg. Om valg av studieretning i og bortvalg av videregående opplæring blant 16-åringer i 2002*. Første delrapport i prosjektet Bortvalg og kompetanse, NIFU-rapport 5/2003. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Nergård: Trude Brita (2003): *Ett års gratis barnehage – hvilke konsekvenser har det for overgangen til skolen? Evaluering av et forsøk*. NOVA-rapport 7/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Nielsen, Jørgen C. (1997). *Tosprogede elevers danskundskaber på folkeskolens ældste klassetrinn*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.
- Opheim, Vibeke & Liv A. Støren (2001): *Innvandrerungdom og majoritetsungdom gjennom videregående til høyere utdanning. Utdanningsforløp, utdanningsaspirasjoner og realiserte utdanningsvalg*. Oslo: NIFU. Rapport 7/2001.
- Senter for leseforskning (2003): *Slik leser 10-åringer i Norge. En kartlegging av leseferdighetene blant 10-åringer i Norge 2001*. Senter for leseforskning, Høgskolen i Stavanger.

- OECD (2001): *Knowledge and Skills for Life – First Results from PISA 2000*. OECD, Paris.
- Pihl, Joron (1998): *Minoriteter og den videregående skolen*. Avhandling til dr. polit.-graden. Oslo: Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.
- Skjelbred, Dagrun og Bente Aamodtsbakken (2003): *Det flerkulturelle perspektivet i lærebøker og andre læremidler*. Sluttrapport. Eik: Høgskolen i Vestfold.
- Skogen, Kjell, Kari Nes og Marit Strømstad (2003): *Reform 97 og inkluderingsidéen*. Synteserapport fra evalueringen av Reform 97.
- Skolverket 2002: Flera språk - fler möjligheter. Utveckling av modersmålsstödet och modersmålsundervisningen 2002. Rapport från Skolverket på uppdrag av regeringen. <http://www2.skolverket.se/BASIS/skolbok/webext/trycksak/DDW?W=KEY=1019>
- Statistisk sentralbyrå (2002): Innvandring og innvandrere 2002. http://www.ssb.no/emner/02/sa_innvand/arkiv/sa50/
- Støren, Liv A. (2002): Minoritetsungdom i videregående opplæring: en økende andel fullfører, men utfordringene er fortsatt store. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, nr 2/2002: s. 109-118.
- Støren, Liv Anne (2003): *Videregående opplæring gjennom ti år blant minoritet og majoritet, jenter og gutter. Progresjon, søkemønster og tilgang til læreplaner*. (Under arbeid). Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- UDI (2003): *Rapport om Rasisme og diskriminering i Norge 2001-2002*.
- Viljugrein, Tone (2002): *Skole, språk og fengsel. Undervisning av mannlige minoritetsspråklige fanger i fire norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettsosjologi, Avd. for kriminologi, Universitetet i Oslo, Statens Utdanningskontor i Hordaland, 2002.
- Vox (2002): Sluttrapport fra prosjektet *Norskopplæring for voksne innvandrere 1998-2001*.
- Thomas, Wayne P. & Virginia P. Collier (2001): A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long-Term Academic Achievement. <http://www.crede.ucsc.edu/research/llaa/-1.1es.html>
- Øzerk, Kamil Z. (1992). *Tospråklige minoriteter. Sirkulær tenkning og pedagogikk*. Oslo: Oris forlag.
- Øzerk, Kamil (2003): *Sampedagogikk*. Oplandske bokforlag.

Oversikt over forkortelser

Under følger en oversikt over de viktigste forkortelsene i strategiplanen.

BFD:	Barne- og famildepartementet
FUG:	Foreldreutvalget for grunnskolen
KRD:	Kommunal- og regionaldepartementet
LS:	Læringssenteret
ORKIS:	Oslo Røde Kors Internasjonale Senter
NAFO:	Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring
NOKUT:	Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen
SEFS:	Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen
SSB:	Statstisk sentralbyrå
UDI:	Utlendingsdirektoratet
UFD:	Utdannings- og forskningsdepartementet
VOX:	Voksenopplæringsinstituttet

Oversikt – planer, nettsteder, tiltak og prosjekter

Denne oversikten er ikke fullstendig. En rekke tiltak som pågår lokalt og nasjonalt, i både privat og offentlig sektor, er ikke kommet med. Listen kan suppleres ved å melde inn opplysninger til ls@ls.no

Relevante planer iverksatt av Storting og Regjering knyttet til skole/utdanning og språklige minoriteter

- *Handlingsplan for å øke deltagelsen i samfunnet av barn og unge med innvandrerbakgrunn*, Kommunal- og regionaldepartementet (2002), H-2133
- *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006)*, Kommunal- og regionaldepartementet (2002), H-2134
- *Language Education Policy Profile: Norway*, Europarådet og Utdannings- og forskningsdepartementet (utgis i 2004)
- *Utdanning for alle – Nasjonal plan for oppfølging av Dakar-erklæringen*, Utdannings- og forskningsdepartementet (2003)
- *Gi rom for lesing! Strategi for stimulering av leselyst og leseferdighet 2003-2007*, Utdannings- og forskningsdepartementet (2003), F-4148 B
- *Regjeringens strategiplan for barn og unges psykiske helse. ...sammen om psykisk helse...*, Helsedepartementet (2003), I-1088
- *Realfag, naturligvis. Strategi for styrking av realfagene 2002-2007*, Utdannings- og forskningsdepartementet (2002), F-4142
- St.meld. nr. 6 (2002-2003) *Tiltaksplan mot fattigdom*, Sosialdepartementet (2002)
- St. meld. nr. 17 (1996-97) *Om innvandring og det flerkulturelle Norge*, Kommunal- og arbeidsdepartementet
- St.meld. nr. 21 (1999-2000) *Menneskeverd i sentrum. Handlingsplan for menneskerettigheter*, Utenriksdepartementet (1999)
- St.meld. nr. 25 (1998-99) *Morsmålsopplæring i grunnskolen*, Kirke, utdannings- og forskningsdepartementet (1998)

Nettsteder

- *Utdanning.no* er en portal som samler nettressurser om utdanning i Norge. Portalen er etablert av Utdannings- og forskningsdepartementet og inngår som en del av Nasjonalt Læringsnett. <http://www.utdanning.no>
- *Skoleporten* er et offentlig nettsted for kvalitetsvurdering og kvalitetsutvikling i grunnskole og videregående opplæring. <http://www.skoleporten.no>
- *Skolenettet* er LSs internettportal for elever, lærere, foreldre og andre som er interessert i skole og læring. Skolenettet har en egen nettside for minoritetsspråklige elever og foreldre samt lærere som jobber med denne målgruppen. Nettstedet inneholder et eget område for barn, Multikult, der elever bidrar med innhold. <http://skolenettet.ls.no/sprakmin>
- *LOM* er LSs nettsted for lærings- og oppvekstmiljø. Nettstedet skal bidra til styrking av læringsmiljøet. <http://lom.ls.no>
- *Den gode barnehagen* er et nettsted som ble opprettet i tilknytning til kvalitetssatsingen i barnehagesektoren. Nettstedet gir bl.a. oversikt over relevante prosjekter <http://www.dengodebarnehagen.dep.no>
- *Foreldretalget for grunnskolen, FUG*, har et eget nettsted som inneholder informasjon på forskjellige språk knyttet til skolen, læring og andre tema som kan være interessante for minoritetsspråklige foreldre <http://www.foreldrenettet.no>
- *Migranett* – koblet til Euromigranett – er VOX' nettsted for utveksling av erfaringer mellom lærere som arbeider med voksne minoritetsspråklige, <http://www.statvoks.no/migranett/>
- *MOA-nett* er Cappelen forlags nettsted for lærere som underviser i norsk som andrespråk <http://noa.cappelen.no/>

- *SEFS* Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen har sitt eget nettsted. Her finnes bl.a. oversikt over de 48 fokusskolene (grunnskoler og videregående skoler) som SEFS samarbeider med. Skolene satser på å bli gode modeller for tospråklig opplæring og styrking av det flerkulturelle perspektivet (bedre læringsbetingelsene for minoritetsspråklige elever). Senteret vil fra 01.01.04 bli lagt til Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring ved Høgskolen i Oslo. <http://www.hio.no/enheter/sefs> og <http://www.hio.no/enheter/nafo>
- *Minoritetsspråklige med særskilte behov*. Torshov kompetansesenter har egne nettsider som handler om minoritetsspråklige med særskilte behov <http://www.statped.no/torshov>
- *Tema Modersmål* er et svensk nettsted for alle som er interessert i spørsmål knyttet til morsmålsopplæring. Temaplasser på 22 språk med eksempler på god praksis drives aktivt av morsmålslærere. I tillegg inneholder nettstedet bl.a. informasjon, diskusjonsforum og lenkesamling. Tema Modersmål er utviklet etter oppdrag fra svenske skolemyndigheter og ligger under Myndigheten för skolutveckling. <http://modersmal.skolutveckling.se/>
- *UC2* er et landsdekkende kompetansesenter for tospråklighet og integrasjon i Danmark. På UC2 nettsider finnes det bl.a. oversikt over senterets publikasjoner. <http://www.uc2.dk>
- *Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen, NOKUT*, avgjør søknader om generell godkjenning av utenlandsk utdanning som minoritetsspråklige lærere kan ha tatt i hjemlandet. Nettstedet gir informasjon om godkjenning av høyere utenlandsk utdanning, om evaluering og akkreditering av norsk utdanning og etter hvert en generell oversikt over høyere utdanning i Norge. <http://www.nokut.no/>
- *BAZAR* – nettsted som er utviklet for asylsøkere, flyktninger og innvandrere i Norge, og for alle som arbeider overfor disse. Tjenester som tilbys, er bl.a. samfunnsinformasjon, kulturkunnskap og informasjon om norsk kultur, tilgang til skjønnlitteratur på minoritetsspråk, tilgang til nyheter, aviser og tidsskrifter fra hele verden. I tillegg til norsk er innholdet i BAZAR presentert på engelsk, fransk, albansk og somali. BAZAR er utviklet av Deichmanske bibliotek i Oslo. <http://nyhuus.deich.folkebibl.no/deichman/bazar/index.html>
- *UDIs nettsted* til bruk i undervisning med informasjon om Norges innvandrings- og flyktningpolitikk, integreringspolitikk og arbeid mot rasisme og diskriminering <http://www.udi.no>
- *SSB Innvanderstatistikk* er en oversiktsside med statistikk om innvandring og innvandrere. <http://www.ssb.no/emner/00/00/10/innvstat/>
- *Utrop.no* er en flerkulturell webportal for alle etniske minoriteter. Utrop.no introduserer nyhetsbrev som skal bli sendt ut per e-post hver mandag. Nyhetsbrevene inneholder nyheter, artikler, informasjon og saker. <http://www.utrop.no>

Barnehage

- *TRAS (Tidlig registrering av språkutvikling)*: Det er utviklet materiell for kartlegging av språkfunksjoner i tidlig alder. Bredtvet kompetansesenter har i samarbeid med Senter for leseforskning, Eikelund kompetansesenter, Senter for Atferdsforskning og Institutt for spesialpedagogikk, UiO, utarbeidet et enkelt screeningmateriell til bruk på helsestasjoner og i barnehager. Det er utviklet materiell som består av TRAS observasjonsskjema og en håndbok. Materiellet er utviklet med tanke på bruk i barnehagen. Det er gjennomført 5 regionale kursrekker i 2003 om bruken av materiellet.
- *Kartlegging av språkkunnskaper*. Kommunal- og regionaldepartementet har gitt midler til bydel Grorud i Oslo og til Drammen kommune for å oppsummere og videreformidle erfaringer med forsøk fra kartlegging av språkkunnskaper i helsestasjon og oppfølging av dette i barnehage og skole.
- *SATS og SPRÅK 4*. SATS er screening av toåringers språk, dvs. en undersøkelsesmetode som er utviklet av et norsk fagmiljø for bruk i helsestasjoner. SPRÅK 4 er et systematisk observasjonsmateriell som er utarbeidet med tanke på å avdekke vesentlige trekk ved fireåringers språkferdigheter. Sosial- og helsedirektoratet har under utarbeidelse faglige retningslinjer for undersøkelse av syn, hørsel og språk hos barn. De faglige retningslinjene er planlagt ferdigstilt i begynnelsen av 2004. Målgruppen for retningslinjene er helsepersonell innen primær og spesialisthelsetjenesten, med hovedfokus mot kommunenes helsestasjonstjeneste og barselavdelinger i sykehus.
- *Hefter* To hefter utarbeidet for Barne- og familiedepartementet av Astrid Øygården Mjelve *Antirasistisk arbeid i barnehagen* (Q-0858, 1994) og *Hørt på maken – Tospråklig assistanse i barnehagen* (Q-0928, 1996).

Grunnskolen

Språkopplæring

- *Strategi for stimulering av leselest og leseferdighet 2003-2007*. UFD har utarbeidet en strategi for bl.a. å styrke elevenes leseferdigheter og motivasjon for å lese og å øke lærernes kompetanse i leseopplæring. Strategien er beregnet på alle elever, også de minoritetsspråklige.
- *Kartleggingsprøver i leseferdighet*. Det er utviklet nasjonale kartleggingsprøver på norsk for 2., 3., 5., 7. og 9. årstrinn og observasjonsmaterieell for 1. årstrinn, samt kartleggingsprøver for grunnkurs i videregående opplæring. Det er også utarbeidet en veiledning i bruk av prøvene på norsk for elever med norsk som andrespråk; den ligger på Skolenettet <http://skolenettet.ls.no/sprakmin>. For elever fra språklige minoriteter er det i tillegg utviklet prøver for 2. og 3. årstrinn på fem språk. Dette arbeidet skal videreføres til flere språk og flere nivåer.
- *Veiledning i kartlegging av minoritetslevers språkkunnskaper*. Fylkesmannen i Oslo og Akershus har med midler fra UFD utviklet en nettbasert veiledning som gir skolene en faglig teoribakgrunn for kartlegging av språkferdigheter, en modell til hjelp for å skille mellom andrespråksrelaterte behov og spesialpedagogiske behov, en fremgangsmåte i det praktiske arbeidet med kartleggingen og en orientering om hva som finnes av kartleggingsverktøy. Veiledningen ligger nå på <http://www.fylkesmannen.no/OsloOgAkershus> (under lenken Utdanning), og den vil senere bli å finne på LS' nettsted <http://skolenettet.ls.no/sprakmin>
- *Veiledning for tospråklig opplæring for språklige minoriteter i grunnskolen*. LS har utarbeidet en veiledning for arbeid med minoritetsspråklige i grunnopplæringen. Den er sendt alle skoler, kommuner og fylkesmenn i januar 2003. Veiledningen gir ideer til organisering og gjennomføring av opplæringen av språklige minoriteter. Veiledningen kan bestilles fra LS.
- *Tilskuddsordning for produksjon av læremidler*. LS forvalter en tilskuddsordning for utvikling og produksjon av læremidler for elever fra språklige minoriteter. Tilskuddsmidlene tildeles læremiddelprodusenter på basis av utlysninger etter en helhetlig vurdering av de innkomne søknadene. Nye læremidler til morsmål og til tospråklig fagopplæring i grunnskolen er under utvikling med støtte fra LS. Informasjon om tilgjengelige læremidler for språklige minoriteter finnes på Skolenettet <http://skolenettet.ls.no/sprakmin>
- *Language learning in a multicultural context*. LS har iverksatt et samarbeidsprosjekt med Nederland om klasseromforskning knyttet til læring i en flerkulturell skole. Rapport skal foreligge ved årskiftet 2003/2004.
- *Digitale læremidler*. LS har initiert utvikling av digitale læremidler. ZMEKK er et tverrfaglig læremiddel til bruk i morsmålsopplæringen og i den tospråklige opplæringen i matematikk, samfunnsfag og natur- og miljøfag for mellomtrinnet. *Årstidene* er en fortelling knyttet til begrepsutvikling i natur- og miljøfag for språklige minoriteter på småskoletrinnet. Interaktive elevaktiviteter er en viktig del av disse læremidlene, som ferdigstilles henholdsvis høsten 2003 og våren 2004.
- *IKT i flerkulturelle skoler*. UFD og Oslo kommune har iverksatt et treårig prosjekt som omhandler IKT og læring i den flerkulturelle skolen. Prosjektet søker bl.a. å utforske de mulighetene IKT gir i arbeidet på skoler der det er mange elever med ulik kulturell og språklig bakgrunn, og å utprøve hvordan IKT kan bidra til å skape fleksible og nye læringsarenaer. Vahl skole, Jordal skole og Elvebakken videregående skole i Oslo er med i prosjektet. Vahl skole har valgt å ha et hovedfokus på skrive-, lese- og språkopplæring. <http://www.skoleetaten.oslo.kommune.no/default.asp?page=/Prosjekter/Nasjonale-prosjekter&id=48179>
- *LEXIN* er illustrerte, nettbaserte ordbøker for elever fra språklige minoriteter, der brukervennlighet er spesielt vektlagt. LEXIN finnes på <http://skolenettet.ls.no/sprakmin>. Det foreligger norsk ordbok, tamil ordbok og norsk-engelsk ordbok med bilder og forklaringer, samt bildeordlister med tekst på tamil, engelsk, bokmål og nynorsk. Våren 2004 vil det også foreligge ordbøker på norsk-sørkurdisk og norsk-nordkurdisk. Universitetet i Bergen har utviklet LEXIN-ordbøkene etter oppdrag fra Læringscenteret. Andre personer med flerkulturell bakgrunn og elever med lese- og skrivevansker kan trolig også ha nytte av ordbøkene.

Læringsmiljø, arbeid mot rasisme og diskriminering og samarbeid mellom hjem og skole

- *Endring av opplæringsloven kapittel 9a*. Det nye i loven er at elevene og foreldrene får større brukermedvirkning, bl.a. med en klarere klageadgang, og at skolen får tydeligere plikter, særlig når det gjelder det psykososiale miljøet.
- *Strategiplan for lærings- og oppvekstmiljø*. Mer informasjon om strategien kan finnes på Læringscenterets nettsted om lærings- og oppvekstmiljø, jf. oversikt over nettsteder.

- *Manifest mot mobbing*. Mer informasjon om strategien kan finnes på Læringscenterets nettsted om lærings- og oppvekstmiljø, jf. oversikt over nettsteder.
- *Menneskerettigheter*. Skoleåret 2002/2003 ble menneskerettigheter opprettet som et nasjonalt valgfag. Mer informasjon om strategien kan finnes på Læringscenterets nettsted om lærings- og oppvekstmiljø, jf. oversikt over nettsteder.
- *Puslespillmetoden*. LS har støttet utviklingen av denne læringsmetoden, som er laget for å styrke samarbeid, tilhørighet og likhet i skolen. LS støtter evalueringen av og spredningen av erfaringer fra og informasjon om metoden. Forskningsinstitusjonen Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) vil sammen med Drammen kommune evaluere bruken av puslespillmetoden som verktøy i antirasistisk og flerkulturelt arbeid.
- *MIXCITY*. LS har støttet utviklingen av et digitalt rollespill for ungdom utviklet av Senter mot etnisk diskriminering. Læringsressursen er tilgjengelig for alle skoler på Skolenettet og LOM fra og med skolestart 2003, og informasjon vil bli gitt gjennom flere kanaler.
- *Utvikling av læringsressurser til arbeidet mot rasisme og diskriminering*. I samarbeid med Senter for studier av Holocaust og livssynminoriteters stilling i Norge vil LS utvikle en læringsressurs som bygger på senterets kommende utstilling på Villa Grande på Bygdøy. Dette materialet vil bli gjort tilgjengelig for skolene gjennom Internett.
- *Fortell om det til deres barn*. LS har oversatt det svenske læreverket om Holocaust i Europa på nettstedet LOM. Det er også lagt inn planer og kjøreregler for arbeidet mot rasisme og diskriminering som skoler har sendt inn, samt noveller, bilder og kunstneriske uttrykk fra elever.
- *Minoritetsspråklige foreldre – en ressurs for elevenes opplæring i skolen* er et treårig prosjekt Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG) driver med midler fra UFD. Hovedmålet i prosjektet er at foreldre med minoritetsbakgrunn skal få økt trygghet og styrke i sin rolle som foreldre, slik at barna kan fungere godt i et flerkulturelt samfunn. Samarbeidet mellom hjem og skole skal styrkes.
- *Family Learning*. VOX samarbeider med skoler i Oslo om et pilotprosjekt rettet mot foreldre og leksehjelp. Modellen er hentet fra England.
- *Tilskuddsordningen Ungdomstiltak i større bysamfunn*. Gjennom tilskuddsordningen, som gjelder 10 av landets bykommuner, støtter Barne- og familiedepartementet tiltak og prosjekter som tar sikte på å hindre skolefravall i grunnskole og i videregående skole.
- *Foreldreveiledningsprogrammet*. Barne- og familiedepartementet har iverksatt programmet som er et forebyggende tiltak som skal gi tilbud om støtte til omsorgspersoner og bidra til å forebygge psykososiale problemer hos barn og unge. I regi av programmet er det blant annet utviklet materiell (DVD, veilederhefter og liknende) til bruk i skolen, som tar for seg samspill mellom lærer, elever og foreldre. Det er videre gjennomført et pilotprosjekt for foreldre med minoritetsbakgrunn basert på foreldreveiledningsprogrammet. Prosjektet skal videreføres.

Videregående opplæring

- *Oppfølgingstjenesten* har fått styrket sitt arbeid mot frafall. I et prosjekt som LS har ansvaret for, vil minoritetsspråklige være særskilt i fokus.
- *Rett ut i lære etter grunnskolen*. Stortinget vedtok våren 2003 at elever skal kunne gå rett ut i lære etter ungdomsskolen uten at det kreves sakkyndig vurdering fra PPT, jf. opplæringsloven § 3-3 tredje ledd, andre punktum og forskrift til opplæringsloven § 11-12 første ledd. Denne økte fleksibiliteten mht. alternative veier fram til fagbrev/svennebrev er antatt å føre til at flere elever fullfører videregående opplæring.
- *Yrkesprøving*. Yrkesprøving er en metode for vurdering av realkompetanse som har vist seg godt egnet til å vurdere en persons konkrete evner til å utøve et yrke. Personer med rett til videregående utdanning som ønsker å få vurdert sin realkompetanse, enten som grunnlag for inntak til opplæring, eventuelt avkorting av opplæringsløp, eller som ønsker å gå ut i arbeid, har rett til å få dokumentert sin yrkeskompetanse. Fylkeskommunen har plikt til å foreta slik realkompetansevurdering. Dersom andre instanser ber om det, kan også personer uten rett til videregående opplæring tilbys yrkesprøving.
- *Metodisk veiledning*. Språklige minoriteter i alle studieretninger, NLS 1995 (migrasjonspedagogikk og norsk som andrespråk) inneholder en del om migrasjonspedagogikk og en del om norsk som andrespråk.
- *Idehefte*. Fremmedspråklige elever som ressurs i videregående skole, KUF 1993 og Håndbok med samme tittel fra 1995 har oversikt over ulike tiltak som er prøvd ut i videregående skoler.
- *Interaktiv norsk som andrespråk* er et kurs lansert av VOX.

Høyere utdanning og lærerutdanningen

- *Rammeplanene for lærerutdanningen.* Det flerkulturelle perspektivet er forsterket i rammeplanene for alle lærerutdanningene, inkludert praktisk-pedagogisk utdanning. Det flerkulturelle og det internasjonale perspektivet skal inn i arbeidet med de ulike fagene for alle studenter.
- *Grunnleggende lese-, skrive- og matematikkopplæring.* UFD har lagt frem nye rammeplaner for lærerutdanningen, hvor det er lagt inn en obligatorisk enhet med 30 studiepoeng om grunnleggende lese-, skrive- og matematikkopplæring. Det er i tillegg gitt større valgmuligheter, slik at studentene kan profilere seg ved valget av faglig fordypning. Dette gjelder også fordypning i norskfaget. De nye planene er gjeldende fra og med studieåret 2003/2004.
- *Kompetanseutvikling, etterutdanning.* En av SEFS/NAFO kjerneoppgaver er kompetanseutvikling på feltene migrasjonspedagogikk og norsk som andrespråk. Senteret arbeider etter en strategi som gradvis innlemmer nye områder i virksomheten. Våren 2003 har senteret gjennomført etterutdanning for lærere (herunder tospråklige lærere), skoleledere, PPT, skolefaglig ansvarlige og pedagogiske veiledere i så godt som alle fylker. Målsettingen for kursvirksomheten er bl.a. å initiere endringsprosjekter på skolene og å bygge nettverk mellom sentrale aktører i kompetanseutviklingen. Dette arbeidet videreføres.
- *Kampanje for lærerrekuttering.* UFD gjennomførte en kampanje i 2001 og 2002 for å øke rekrutteringen til lærerutdanningene. En særskilt oppmerksomhet i kampanjen var rettet mot minoritetsspråklige.
- *Godkjenning av utenlandsk utdanning.* Ordningene for godkjenning av høyere utdanning fra utlandet er forbedret. Det er Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT) som behandler søknader om generell godkjenning av utenlandsk utdanning.
- *Som en del av handlingsplan mot rasisme og diskriminering* tildelte UFD etter utlysning i 2003 til sammen 1 875 000 kr til tiltak ved universiteter og høyskoler, med særlig vekt på lærerutdanningen. Høyskolene i Akershus, Hedmark, Oslo, Sør-Trøndelag, Telemark og Samisk høyskole fikk midler.
- *Motivasjonseminarer.* Pakistansk studentersamfunn har i ti år arrangert motivasjonsseminarer for å øke rekrutteringen av minoritetsungdom til høyere utdanning. UFD har støttet tiltaket med midler.
- HiO har årlig informasjonsmøte for rådgivere, skoleledere m.fl. i regionen om rådgivning og veiledning av minoritetsspråklige.
- HiO startet høsten 2002 en flerkulturell lærerutdanning med støtte fra UFD.
- Dronning Mauds Minne Høyskole for førskolelærerutdanning i Trondheim har fått støtte fra UFD til rekruttering av og særlig tilrettelegging for studenter med minoritetsbakgrunn.
- Høgskolen i Buskerud har utviklet en allmennlærerutdanning der det flerkulturelle er i fokus, med støtte fra UFD.
- Høgskolen i Bergen har fått midler fra UFD til tiltak for minoritetsspråklige i lærerutdanningen.
- Universitetet i Oslo har fått støtte til ulike tiltak for rekruttering av og tilrettelegging for minoritetsspråklige studenter.

Voksenopplæring

- *Opplæringsplan i norsk med samfunnskunnskap for voksne innvandrere, KUF 1999.* Læringscenteret.
- *Norsk med samfunnskunnskap for voksne innvandrere - Retningslinjer og informasjon, F-4058.*
- *Høring - opplæring i norsk og samfunnskunnskap for innvandrere - forslag til ny lovfestet ordning og ny finansieringsordning.* Høringsfristen var 16. oktober 2003. Som en del av ordningen utarbeides en ny plan for opplæringen i 300 timer, inkludert 50 timer samfunnskunnskap. (LS/VOX). Det skal utarbeides prøver bygd på denne planen (Norsk Språktest).
- *Bruk av IKT i norskopplæring for voksne innvandrere.* Prosjektet pågår i 10 kommuner og er initiert av UFD og KRD. VOX leder prosjektet, som går over 2 år og avsluttes i 2004. Målet er økt bruk av IKT for å bedre kvaliteten og gi større fleksibilitet i opplæringen. Det er avsatt midler til følgeforskning.
- *Introduksjonsprogram for nyankomne innvandrere og flyktninger.* Lov 4. juli 2003 nr. 80 om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere (introduksjonsloven) trer i kraft som obligatorisk ordning for kommunene 1. september 2004. Kommunene vil da få plikt til å tilrettelegge introduksjonsprogrammer etter denne loven til nyankomne innvandrere som er bosatt i kommunene. Flere kommuner har tatt i bruk loven som trådte i kraft som en frivillig ordning for kommunene 1. september 2003. UDI har ansvaret for å følge opp kommunene i arbeidet med å iverksette loven og bistå kommunene med opplæring og veiledning.

- *Kunnskapsgrunnlaget* – prosjekt i regi av VOX, som ser på antall voksne som nytter retten til grunnskoleopplæring og videregående opplæring, bl.a. hvilke fag de tar, og hvor lang tid de bruker på opplæringen. Prosjektet gjelder hele befolkningen, men en del av prosjektet vil spesielt gjelde innvandreres bruk av opplæringsrettighetene.
- *Migranorsk* – prosjekt i regi av VOX. Multimediebasert opplæringsprogram for voksne minoritetsspråklige. Alfabetiseringsmodulen og Allmenndelen er ferdigstilt, en Arbeidslivsmodul er under utvikling.
- *NynorskPluss+* er et læremiddel for opplæring av innvandrere på nynorsk, og kan være et godt alternativ for mange innvandrere som velger å bosette seg i nynorskdistrikt. NynorskPluss+ tilfredsstillter kravene i henhold til opplæringsplan i norsk med samfunnsfag for voksne innvandrere. Kunnskap.no er brukt som læringsplattform og gir rom for differensiering, evaluering og individuell tilpassing. NynorskPluss+ er gratis tilgjengelig på Internett for deltakere som er voksne og har rett til norskopplæring. <http://skolenettet.ls.no/nynorskpluss>
- VOX har flere aktiviteter og prosjekter tilpasset fleksibel opplæring for voksne, og samarbeider med kommuner, skoler og bydeler om ulike tiltak: modell for familielæring, teoriopplæring til førerkortet, arbeidspraksis, språkpraksis, samfunnsfaglige temahefter til bruk i norskopplæringen for den gruppen som har minst skolegang fra sitt hjemland (bl.a. hefter om kropp og helse, familie og samfunn m.m.).
- VOX samarbeider med UDI om grunnopplæring for kommunalt ansatte om introduksjonsprogrammet for nyankomne. Det er utviklet 18 hefter i samarbeid mellom KS, Aetat og VOX.
- *Dysleksi og hørselsskader hos minoritetsspråklige*. Oslonettverket (VOX er med) arbeider med å utvikle tester for å avdekke dysleksi og hørselsskader hos minoritetsspråklige.
- *Nettnorsk for innvandrere*. VOX lanserer et interaktivt kurs i norsk for innvandrere. Kurset ligger tilgjengelig på Internett og er gratis. Det er et interaktivt kurs i norsk som andrespråk. Kursdeltakerne følger fagplanen for videregående skole og lærer litteraturhistorie, språkhistorie, sjangerlære og grammatikk. Kurset legger stor vekt på praktisk, interaktiv oppgaveløsning underveis og på illustrerende grafikk og animasjoner. <http://www.vox.no/nettnorsk>
- *Veien videre* er en nettbasert grunnskoleopplæring i norsk for voksne innvandrere, utviklet ved Nygård skole i Bergen i samarbeid med VOX og Grieg Multimedia.

Kontaktinstanser

Skolekontoret/utdanningsetaten i den enkelte kommune (grunnskolen)

Utdanningsmyndighetene ved fylkeskommunen i det enkelte fylke (videregående opplæring)

Fylkesmannsembetet ved barnehage- og utdanningsavdelingen i det enkelte fylke (barnehage, grunnskole og videregående opplæring)

For universiteter og høyskoler, se www.utdanning.no

Utdannings- og forskningsdepartementet
Postboks 8119 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 22 24 90 90
Internett: www.odin.dep.no/ufd

Læringscenteret
Postboks 2924, Tøyen
0608 Oslo
Besøksadresse: Kolstadgt. 1, Tøyen, Oslo
Tlf.: 23 30 12 00
Fax: 23 30 12 99
Internett: www.ls.no

VOX – Voksenopplæringsinstituttet
Postboks 6139, Etterstad
0602 Oslo
Besøksadresse: Olaf Helsets v. 5, Oslo
Tlf.: 23 38 13 00
Fax: 23 38 13 01
E-post: webmaster@vox.no
Internett: www.vox.no

Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen – SEFS
Postboks 4, St. Olavs plass
01300 Oslo
Besøksadresse: Pilestredet 38, Oslo
Tlf: 22 45 22 82
Faks: 22 45 21 05
E-post: sefs@hio.no
Internett: www.hio.no/enheter/sefs

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring - NAFO²⁵
Postboks 4, St. Olavs plass
01300 Oslo
Besøksadresse: Pilestredet 38, Oslo
Tlf: 22 45 22 82
Faks: 22 45 21 05
E-post: nafo@hio.no
Internett www.hio.no/enheter/nafo

²⁵ Foreløpig adresse.

Foreldreutvalget for grunnskolen
Postboks 8119 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 22 24 75 63
Faks: 22 24 75 90
Internett: www.fug.no

Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen – NOKUT
Postboks 1708 Vika
0121 Oslo
Besøksadresse: Kronprinsensgt. 9, Oslo
Tlf.: 21 02 18 00
Fax: 21 02 18 01
E-post: Postmottak@nokut.no
Internett: www.nokut.no

Barne- og familiedepartementet
Postboks 8036 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 22 24 90 90
Internett: www.odin.no/bfd

Kommunal- og regionaldepartementet
Postboks 8112 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 22 24 90 90
Internett: www.odin.no/krd

Kommunenes Sentralforbund
Postboks 1378, Vika
0114 Oslo
Besøksadresse: Haakon VII's gt. 9, Oslo
Tlf.: 24 13 26 00
E-post: ks@ks.no
Internett: www.ks.no

Utlendingsdirektoratet
Integreringsavdelingen
Postboks 8108 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 23 35 15 00
Fax: 23 35 17 14
E-post: udi@udi.no
Internett: www.udi.no

Utgitt av :
Utdannings- og forskningsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer av denne publikasjonen fra:
Kopi- og distribusjonsservice
Postboks 8169 Dep, 0034 Oslo
E-post: publikasjonsbestilling@ft.dep.no
Telefaks 22 24 27 86

Husk å oppgi publikasjonsnummer: F - 4154.

Trykk: Nikolai Olsens Trykkeri 12/2003

